

Fig. 1. Ydre, set fra nordøst. HJ fot. 1985. - *Exterior seen from the north-east.*

DRØSSELBJERG KIRKE

LØVE HERRED

Kirken er i Roskildebispens jordebog ansat til 1 mk.¹ 1647 kaldes den *S. Jørgens kirke* og har således i middelalderen antagelig været viet til denne helgen (jfr. træskulptur).² 1493 kendes en sognepræst;³ men 1567 var kirken *anneks* til Kirke Helsing, og præstegården betegnedes som øde. Sognet talte da 30 tiendeydere.⁴ Endnu o. 1666 ansås patronatsretten for

kongelig;⁵ men 30. sept. 1673 fik rentemester Henrik Müller den tilskødet, og det fastsloges 1690, at så længe Müller og hans arvinger besad Bøstrupgård, skulle den forblive derved.⁶ Også efter at Bøstrup var kommet ud af slægtens eje fulgte kirken denne gård,⁷ hvis ejere dog muligvis ikke besad kaldsretten. I jan. 1925 overgik kirken til selveje.

Kirken ligger i landsbyens nordøstlige udkant på svagt hævet grund syd for et højdedrag. Tidligere var den omgivet af flere mindre huse (sml. fig. 45); men nu findes kun et par enkelte ejendomme uden for hegnsmurene mod øst og nord. Bebyggelsen i vest må være forsvundet inden kirkegårdens udvidelse i denne retning, hvilket synes sket i flere omgange: Først en mindre regulering 1876 og senest en mere omfattende udvidelse o. 1932 på det vestover faldende terræn.⁹

Kirkegårdens hegn og indgange. Skellet mellem den ældre del og den yngste vestudvidelse markeres af den bevarede søndre tredjedel af vestmuren fra 1876, som ligger i flugt med ligkappellets østgavl. Af ældre hegnsmure omkring den gamle kirkegård er nu kun bevaret kortere strækninger i syd, øst og imod nord. De er opført af store mursten over markstenssyld og kan gå tilbage til senmiddelalderen.¹⁰ Murene i forbindelse med 1876-reguleringen er af små gule sten i krydsskifte over kløvstenssokkel.¹¹ De brydes udvendig af fladbuede spareblændinger (jfr. Gierslevs vestmur, s. 1116) og stod endnu 1922 uden hvidtning. De øvrige murstykker omkring kirkegårdens ældre del stammer antagelig fra forskellige reparationer i slutningen af 1800'rne. Murene omkring den store vestudvidelse er af gulsten på cementsokkel og brydes udvendig i syd af spareblændinger af hensyn til sammenhængen med muren fra 1876. - Samtlige hegnsmure står nu hvidkalkede og afdækket med røde vingetegl, der har udadventt fald, bortset fra den ældste murstrækning i syd, lige øst for portalen.

Inden for murene omkring den gamle del af kirkegården står enkelte store træer: kastanier i øst og nord, lindetræer mod syd.

Hovedindgangen (fig. 2) i syd består af køreport og fodgængerlåde, der dog ikke er samtidige. Porten er af munkesten og antagelig opført i tiden o. 1500-50. Den rundbuede åbning er dobbeltsidig falset, og den takkede kam prydes på ydersiden af småblændinger med trappeformet afdækning. Lågen ved portalens vestside består af piller, hvis øvre del er af små moderne sten. Dette forhold samt pillernes fals

Fig. 2. Senmiddelalderlig portal i kirkegårdens syd-mur (s. 1298). HJ fot. 1984. - Late medieval gateway in the south wall of the churchyard.

mod kirkegården antyder muligheden af, at lågen ved en reparation har mistet oprindeligt bueslag; både port og låge lukkes nu af grønmalede trætrempelfløje, muligvis fra 1919.¹² Herudover er der indgange til kirkegårdens nye afsnit gennem en køreport imod syd foruden en fodgængerlåde i vest mod parkeringspladsen; begge åbninger lukkes af grønmalede trætrempelfløje.

1671¹³ bekostedes fløje til fire låger, hvoraf de to kan have været til sydsidens indgange. Herudover vides det med sikkerhed, at kirkegården tidligere har haft en *†låde* i nord, som endnu nævnes 1819.¹⁴

Bygninger m.m. på kirkegården. Ligkappellet, der nu står på grænsen mellem kirkegårdens gamle og nye afsnit, er opført 1894.¹⁴ Bygningen er af små gule sten og svarer i sin afdæmpede nygotiske stil til ligkapperne ved hovedkirken Kirke Helsing samt Gørlev (s. 1182). Syd for kappellet er der i forbindelse med kirkegårdens yngste udvidelse bygget et *nødtørftshus*, som desuden omfatter redskabsrum. Det er en

halvtagsbygning, som benytter kirkegårds-murene til bagvægge på to sider.

1665-66¹³ opførtes en lille *†rejsesald* til præstens heste og vogn. Bygningen var af bindingsværk og stråtekkt.^{13a} Samme år repareredes taget på et *†kalkhus*.

Kirken, der har en for en landsbykirke usædvanlig bygningshistorie (sml. fig. 4), fremtræder nu som en toskibet hallekirke fra 1500'ernes første fjerdedel. Et tårn i sydvest og et kapel på nordsiden er sengotiske tilføjelser til en oprindelig romansk, men senere flere gange udvidet kirke, hvis mure står delvis bevaret i øst, nord og syd. Sakristiet i nordøst stammer fra 1500'ernes anden fjerdedel og er antagelig tilføjet kort efter kirkens radikale ombygning. Orienteringen er omtrent solret.

Den ældste stenkirke, som synes at tilhøre tiden o. 1200, har antagelig været en beskeden bygning af gængs type (sml. fig. 4a), omend en mere præcis bestemmelse af planen forudsætter udgravning af fundamenter.¹⁵ Af murene står nu kun størstedelen af skibets nordside samt en stump af sydmurens vestlige del (under tårnets nordøstre hjørne) bevaret. Materialet er hoved-

sagelig *rå* og *kløvet kamp*, suppleret med en art *kalksten* (norddørens kvadersatte vanger og tympanon) samt to skifter *teglsten* i murkronen. Både ud- og indvendig har murfladerne været pudset, og endnu er den hvidtede vægpuds synlig på overvæggene i loftsrummet.

Den blændede *norddør* (fig. 5) står nu kun synlig udvendig som en rektangulær, svagt fordybet niche, hvorover tympanon med halvrundt felt, prydet af græsk kors i relief. Dørens relativt smalle rektangulære åbning, ca. 200 x 88 cm, adskiller sig fra den almindelige romanske form, ligesom et skulptursmykket tympanon er usædvanligt i sjællandsk sammenhæng.¹⁶ Da murværket stod afklædt ved hovedrestaurationen 1952 sås munkesten i vestre vange, muligvis hidrørende fra en reparation endnu i senromansk tid. Endvidere sås i samme vange en **runeindskrift* på to linjer, af hvilke kun den øverste gav mening og læstes som navnet »uuillælmus« (Wilhelm). Runerne var indridset i et yngre pudslag (aftrukket og indleveret til Nationalmuseet - nr. D 6/1952) og skønnedes ifølge fundomstændighederne og skrifttypen at tilhøre 1200'erne.¹⁷ - Umiddelbart

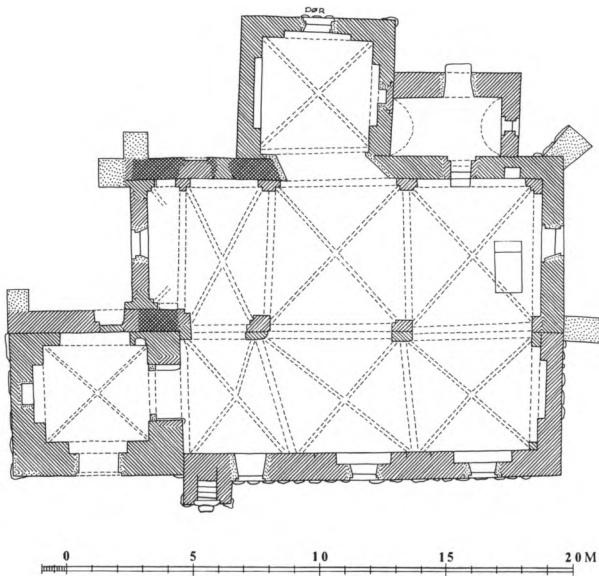

Fig. 3. Plan. 1:300. Målt af MB 1966, tegnet af Marianne Nielsen 1985. Signaturforklaring s. 9. - *Ground-plan Key on p. 9.*

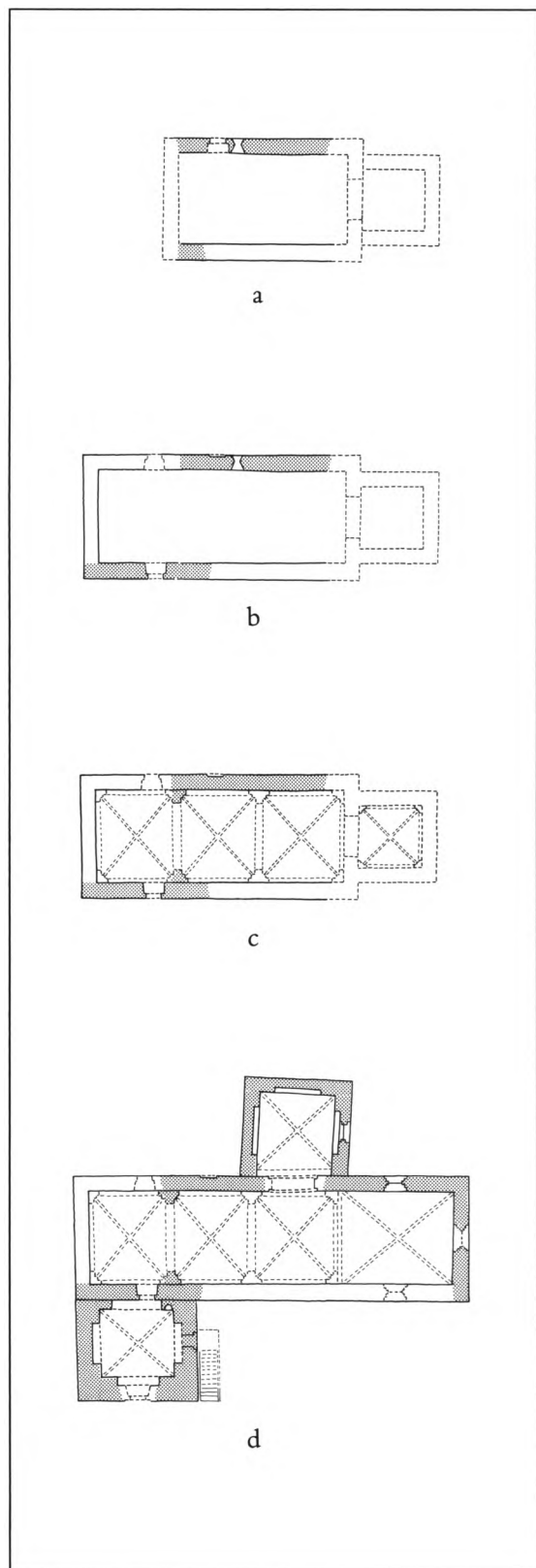
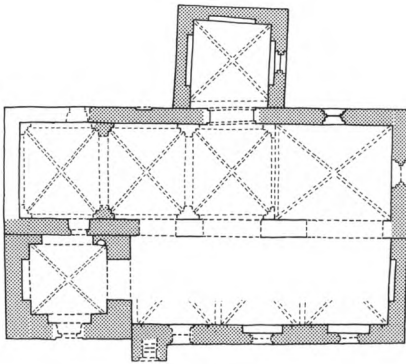

Fig. 4. Hovedetaper i kirkens middelalderlige bygningshistorie. Skematiske planer med angivelse af bevaret murværk samt sikre og formodede murforløb. 1:400. Rekonstruktion ved HJ, tegnet af Marianne Nielsen 1985. a. Senromansk kirke o. 1200 (s. 1299). b. Vestforlængelse af skibet o. 1250-1350 (s. 1300). c. Hvælvslægning i den forlængede kirke (s. 1301). d. Omdannelse til langhus med kor fra o. 1375-1400 (s. 1301), hvortil i 1400'rne er føjet tårn med våbenhus i underetagen (s. 1303) samt et kapel mod nord (s. 1305). e. Opførelse af sideskib ved kirkens sydside o. 1500. Planlagte hvælv er angivet (s. 1307). f. Hvælvslægning i søndre sideskib (s. 1308). g. Omdannelse til toskibet hallekirke o. 1525 (s. 1308) med lidt yngre sakristi i nord (s. 1310). Endvidere er angivet omdannelsen af nordkapellet til våbenhus som følge af indretning af lukket gravkapel i tårnet i 1600'rne (s. 1307). - *Principal phases of the church's medieval building history. Schematic plans showing preserved wall, as well as unquestionable and supposed courses of wall. 1:400. a. Late Romanesque church c. 1200. b. West extension of the nave c. 1250-1350. c. Vaulting in the extended church. d. Rebuilt as long-house with chancel c. 1375-1400; a tower with porch in the first storey was added in the 1400s, and a chapel to the north. e. Side aisle built on to the south wall. c. 1500, proposed vaults are shown. f. Vaults in the south side aisle. g. Rebuilt as a hall church with two aisles c. 1525, and with a slightly later sacristy to the north. Also shown is the rebuilt north chapel now the porch after the ground-floor tower chamber had been turned into a closed burial vault in the 1600s.*

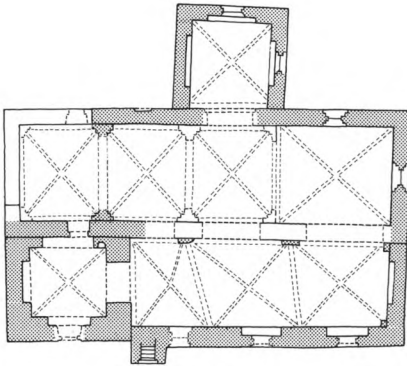
øst for døren anes indvendig et tilmuret vindue, ca. 150 X 80 cm, hvis stik er sat af rå tildannede marksten.

Loftsbjælkerne må have hvilet på den med tegl afrettede murkrone.

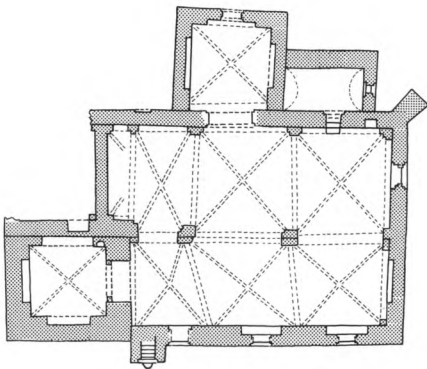
Tilføjelser og ændringer. I tiden o. 1250-1350 har skibet fået en (†)vestforlængelse (jfr. fig. 4b), hvis søndre flankemur og sydvesthjørne, sidstnævnte til dels af hjørnekvadre fra den gamle nedrevne gavlf (fig. 6a), er bevaret som nedre del af tårnets nordmur. I øvrigt er byggematerialet en blanding af genanvendte marksten samt munkesten, af hvilke sidstnævnte er enerådende udvendig på sydsiden, som den fremtræder set fra tårnets nedre stokværk, mens de

c

f

g

genanvendte materialer er fremherskende indvendig. I forbindelse med skibets udvidelse er dørene flyttet mod vest. Dette fremgår af den bevarede syddør, der udvendig (nu mod tårnrummet) har spidsbuet stik, men indvendig (nu mod det ydre, jfr. fig. 6b) åbner sig i en bredere, fladbuet niche. Den spidsbuede, ydre åbnings vanger er sekundært udvidet, hvilket giver den nu blændede åbning lighed med en trekloverbue.

Det forlængede skib har - formentlig i 1300'rne - fået indbygget tre fag (†)hvælv (jfr. fig. 4c). Af disse ses endnu ved nordre sideskibs sekundære vestgavl dele af de fælsede vægpiller mellem andet og tredje fag, den spidse gjordbue samt de vestligste ansatser til andet hvælvfag med helstens brede skjoldbuer og halvtstens ribber.¹⁸ Skjoldbuernes vederlag markeres af ensidige, hulkantede kragbånd - en detalje som kendes fra andre højgotiske hvælv.¹⁹

(†)Langhuskor. I tiden o. 1375-1400 er det oprindelige kor nedrevet og erstattet af et nyt, hvis gavl og nordre flankemur er bevaret (jfr. fig. 4d og 10). Som byggemateriale er benyttet genanvendte marksten i murens nedre halvdel samt munkesten i munkeskifte herover. Der ses adskillige sortbrændte sten, og den udvendige mur har i det mindste for teglstenenes vedkommende stået blank med omhyggelig rygfulgning. Flankemuren afsluttes af en oprindelig to skifter høj fals gesims over hvidkalket savskifte. Taggavlens blændingsdekoration er bevaret og omfatter et savskifte, der sidder højere end flankemurens, samt herover tre lige høje, spidsbuede blændinger (den midterste med rektangulær lyssprække), flankeret af to skjolde. Kompositionen krones af en usædvanlig cirkelblænding med eger som i et hjul - en prydelse, som dog kan være sekundær og stamme fra gavlens ombygning i 1500'nes første fjerdedel. Selve rækken af identiske, spidsbuede blændinger, flankeret af skjolde, repræsenterer en type, som kendes fra S. Andreas' kapel ved Roskilde domkirke, opført i slutningen af 1300'rne.²⁰ - Et spidsbuet falset vindue er bevaret i øst og nord, men begge steder sekundært ændret og forhugget. Således er der

Fig. 5. Skibets norddør (s. 1299). EM fot. 1952. - *North door into the nave.*

Fig. 6a-b. Enkeltheder fra skibets vestforlængelse. a. Sydvesthjørnets kvadre, flankeret af tårnets vestside og moderne støttepille (s. 1300). b. Syddøren med levn af vægpille til hvælv (s. 1301, jfr. fig. 4). HJ fot. 1984. - *Details of the west extension of the nave. a. Ashlars in the south-west corner, flanked by the west wall of the tower and a modern pier. b. South door with traces of an engaged pillar for a vault.*

Fig. 7. Ydre, set fra nordvest. NE fot. 1979. - *Exterior seen from the north-west.*

1855 indsat en mindre rundbuet åbning i gavlen,²¹ og nordsidens vindue fungerer siden 1952 som lem til sakristiets loft. Indtil ændringer ved indbygning af varmeanlæg stod sidstnævnte vindue dog velbevaret og viste, at selve lysningen var rundbuet (fig. 8).

Koret har haft samtidigt hvælv, hvilende på forlæg, hvis pudsede og hvidtede sider delvis er synlige i loftsrummet (jfr. fig. 9). Her er endvidere bevaret en stump af den nordvestre kappe med fremspringende flækkede teglsten i fødselslinjen, der overtrukket med puds oprindelig har fremtrådt som en vulst - et velkendt træk, fra talrige hvælve i tiden o. 1250-1450.²² Forlæggene er skåret af foroven, formentlig i forbindelse med hvælvets fjernelse. Alligevel sidder forlæggene så højt i forhold til murkronen, at man kan fristes til at tænke sig en underdeling af flankemurenes skjoldbuefelter, svarende til

et seksdelt hvælv. I givet fald er der dog tale om en helt usædvanlig disposition for en landsbykirke.²³

I nordvæggens østlige del er der en fladbuet *gemmeniche*, hvis åbning måler 51 x 62 cm, mens dybden andrager 46 cm, og bunden sidder ca. 70 cm over nuværende gulv.

Det asymmetrisk placerede *tårn* (jfr. fig. 4d og 7) må efter blændingsgavlene at dømme være opført i 1400'rne.²⁴ Såvel oprindelig som i dag og siden 1855 har tilbygningen desuden fungeret som våbenhus.²⁵ I en mellemliggende periode har indgangen imidlertid været forlagt til nordkapellet, mens tårnrummet benyttedes til andre formål, bl.a. begravelse for kirkeejeren og dennes familie (jfr. *†åben begravelse*).

Tårnet, hvis nordmur til dels hviler på langhusets flankemur (jfr. fig. 7, 12), er opført af munkesten i munkeskifte over en syld af mark-

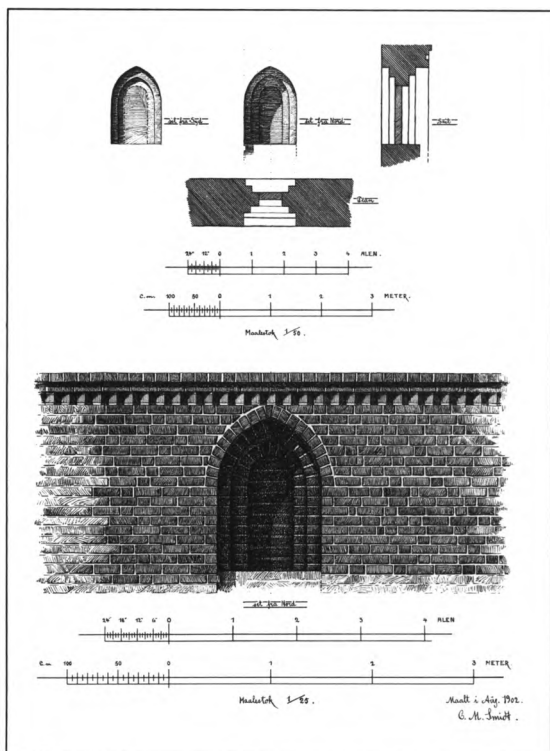

Fig. 8. Langhuskorets nordvindue (s. 1303). Plan, opstalt og snit samt udvendig facade, nu mod sakristiets loft. 1:150 og 1:75. Målt og tegnet af

C. M. Smidt 1902. - North window in long-house chancel. Plan, elevation and section, as well as exterior facade now visible from the sacristy loft.

sten, der især træder frem i vest. Tårnrummet har oprindelig haft spidsbuede spareblændinger mod alle fire sider; men af disse er den østre sekundært - efter opførelsen af søndre sideskib (se nedenfor) - brudt helt igennem som arkade, og i den søndre er 1855 indsat den høje indgangsdør, hvis rundbuede afdækning danner lysåbning. Den oprindelige dør, som blev til-muret ved våbenhusets omdannelse til kapel, har været sammesteds. Den med munkesten blændede dør til langhuset sidder østligt i den nordlige spareblænding, og i væggen øst herfor ses en fladbuet niche, 43 x 41 x 33 cm (bund:

69 cm over gulv), der kan have tjent som *vievandsniche*? Selve rummet dækkes af et samtidigt hvælv, hvilende på forlæg og med kvartstens ribber, hvis vederlagsskifte er afrundet; der er lette overribber med trinkamme.

Adgangen til de øvre stokværk skete oprindeligt via en *†fritrappel* i øst,²⁶ hvis tilhørende overdør mod mellemstokværket er bevaret, omend blændet i de nedre skifter samtidig med opførelsen af søndre sideskib.²⁷ Døren er fladbuet, og vangerne falset mod begge sider; i nordre vange mod mellemstokværket er klinkefald bevaret. Mellemstokværkets vægge brydes mod øst, syd og vest af parvis sammenstil-lede, halvandenstens dybe spareblændinger, som afdækkes af klokkestokværkets bjælker. Et par lignende blændinger, men kun helstens dybe, er udsparet foroven i nordvæggen. I sydsidens blændinger sidder to små, fladbuede glugger, og lidt lavere end disse ses en serie tætsiddende, to skifter høje bomhuller, der i hjørnerne er diagonalt stillede. Disse bomhuller, der analogt med de langt hyppigere i klokkestokværket (i Drøsselbjerg midt for glamhullerne) og/eller ved taggavlenes fod, må være beregnet til udrigning af stillads ved opførelse og reparation, mangler for mellemstokværkets vedkommende betegnende nok på nordsiden,

Fig. 9. Udsnit af langhuskorets nordvæg med hvælvforlæg, set fra loftsrummet (s. 1301). HJ fot. 1984. - Section of the north wall of the chancel with remains of original vault seen from the loft.

Fig. 10. Kirkens østgavl, bestående af to selvstændige gavle, en ældre mod nord o. 1375-1400 (s. 1301) og en yngre mod syd o. 1500 (s. 1307), der herefter er bygget sammen til en helhed o. 1525 (s. 1308). HJ fot. 1985. - *East gable of the church comprising two separate gables, the earlier one to the north (c. 1375-1400), and the later one to the south (c. 1500). Both these gables were then rebuilt as one gable c. 1525.*

hvor langhusets vestende gjorde dem overflødige.²⁸ Begge sæt bomhuller er nu blændet.

Klokkestokværket har glamhuller mod alle fire verdenshjørner, udformet som to små fladbuede åbninger, der udvendig sidder samlet under spidsbuet spejl, og indvendig - undtagen i nord - indrammes af spidsbuet spareblænding. De kamtakkeblændingsgavle er »forkert« vendte, rimeligvis ud fra ønsket om at lade gavlene markere den sydvendte hovedfacade med indgangen. Begge gavle krones af syv let brynede kamtakker, hvorunder fem

høj blændinger, der alle er spidsbuede med undtagelse af sydsidens midterste, som har vandret falset afdækning, antagelig hidrørende fra en reparation. I midterblændingens bund - såvel mod syd som mod nord åbner sig en firkantet »kalkeluge«, til betjening af reparationsstildaser.

Nordsidens *kapel* (jfr. fig. 1, 4d) må være opført i tiden ca. 1450-1500, formentlig indviet til Andreas og tænkt som lejersted for en lokal adelsfamilie, hvis våbenskjold imidlertid ikke har kunnet bestemmes (jfr. kalkmalerier og al-

Fig. 11. Indre, set mod øst. NE fot. 1979. - *Interior to the east.*

terskab s. 1321). Materialet er munkesten i munkeskifte over en delvis synlig markstenssyld. Fra sakristiets loft ses, at murene udvendig oprindelig har stået blanke. Flankemurene har dobbelt falsgesims, og gavlen kronet af syv, let brynede kamtakker, korresponderende med et tilsvarende antal spidsbuede højblændinger, af hvilke den midterste er smallere (jfr. f.eks. våbenhuset i Gørlev s. 1185). Et spidsbuet, stavværksdelt vindue i øst er blændet allerede ved sakristiets opførelse og står nu som en udvendig niche (jfr. fig. 1). Stavværket har delt lysningen i to mindre, spidsbuede åbninger, hvorover en lille rudeformet glug. Vinduet har gennem sin størrelse og detaljer udmærket altervæggen i modsætning til vestsiden, som aldrig

har haft nogen lysåbning. Det nuværende nordvindue er indsat ved hovedrestaurationen 1855, men har formentlig haft en oprindelig forgænger af mindre dimensioner.

Indvendig brydes væggene af spidsbuede, helstens dybe spareblændinger, og selve rummet overdækkes af et samtidigt hvælv, hvilende på forlæg, undtagen mod kirken, hvor der er muret en spids skjoldbue, som tidligere havde helstens bredde. Ribberne er halvtstens, og der er lette overribber. Den oprindelige forbindelse til kirken er antagelig sket gennem en arkade, som har været smallere end den nuværende spidsbue, der stammer fra restaureringen 1855. Dennes bredde og skrå vanger er begrundet i ønsket om at inddrage tilbygningen som

tilhørerplads, efter at det i århundreder havde fungeret som et mørkt våbenhus.²⁹ Omdannelsen til våbenhus, der er sket før 1665 (jfr. tårn) medførte indsættelsen af en udvendig dør, hvis spor endnu er tydelige i gavlen under det vindue, som afløste denne indgang. Hvorvidt den oprindelige arkade mod langhuset bibeholdtes efter funktionsændringen er uvist.

Første etape i kirkens omdannelse til en toskibet hallekirke indledtes formentlig o. 1500 med opførelsen af et *søndre sideskib* (jfr. fig. 4e) ved langhusets sydmur, øst for tårnet. Inspirationen synes udgået fra Kirke Helsing, som tidligere var blevet udvidet med et sideskib. Tilbygningen i Drøsselbjerg, hvis mure er bevaret, opførtes af munkesten i munkeskifte over markstenssyld. Det har oprindeligt, svarende til situationen ved hovedkirken, haft et selvstændigt sadeltag, hvilket fremgår af den trekantgavl, der nu indgår i hallekirkens store østgavl (fig. 10).³⁰ Gavlen smykkes med tre høj blændinger, afdækket af trappestik, og man har tilsyneladende udeladt kamtakker af hensyn til parallelliteten med langhusets gavl. Sideskibet har som nu været ensidigt belyst gennem tre vinduer, hvis fladbuede stik anes udvendigt, umiddelbart over de nuværende rundbuede åbninger fra 1855. Fritrappen til tårnet afløstes af et muret trappeløb, som delvis rummes i et lille fremspringende trappehus med fladbuet, falset underdør; de kamtakke halv gavle i øst og vest er af små sten og formentlig opsat ved restaureringen 1855.

Det nye afsnit er opført med indhvelvning for øje, men synes i første omgang at have fungeret i en interimistisk skikkelse, formentlig på grund af uforudsete vanskeligheder med hvælvslagningen. Spor efter forlæg i sydvæggen samt af loftstrappens oprindelige overdør viser, at man havde planlagt tre hvælvfag, der skulle sidde lavere og mere ensartet disponeret end de nuværende (jfr. fig. 4e). Var disse hvælv blevet bygget som tænkt, ville det imidlertid have været umuligt at forbinde de to skibe med regelmæssige arkadeåbninger, der samtidig respekterede langhusets hvælv; men også en fornyelse af sidstnævnte, svarende til de planlagte i

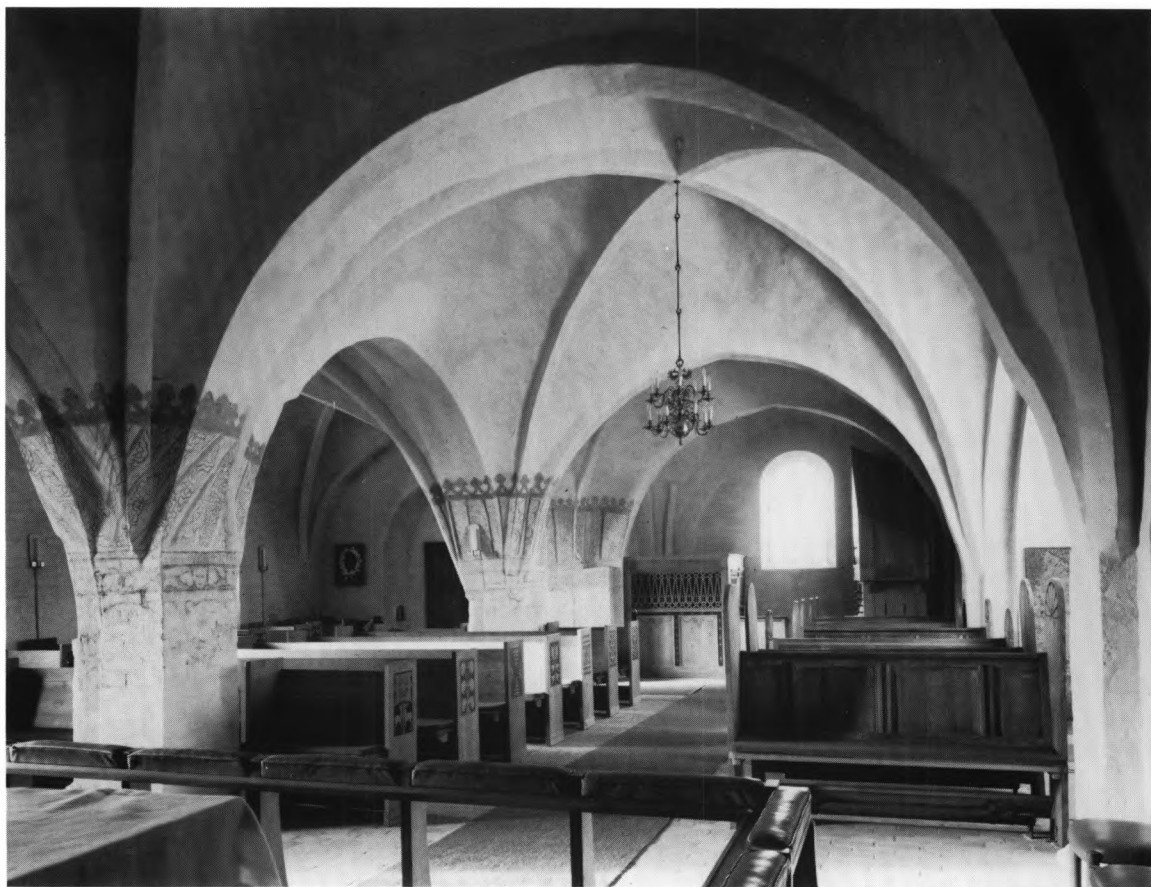
syd, ville have medført problemer i forhold til nordkappellets arkade.

Det synes at fremgå af en række karakteristiske indvielseskors (jfr. kalkmalerier og fig. 18), at kirken med det nye søndre sideskib er taget i brug før opførelsen af de nuværende hvælv i bygningens to skibe. Da ingen spor antyder, at de planlagte hvælv i søndre sideskib nogensinde blev opført, må man øjensynlig have affundet sig med en tid at benytte det kun halvfærdige afsnit, som af hensyn til belysning og kommunikation har været sat i forbindelse med langhuset via arkadeåbninger i dets sydmur.

Der er næppe forløbet et længere åremål, inden man skred til opførelse af de nuværende

Fig. 12. Langhusets sydmur med sekundær falsgesims af tegl, set fra loftsrummet mod det sekundært tilbyggede tårns østside (s. 1303). Til venstre anes søndre sideskibs vestligste hvælv, hvis nordvestre hvævlomme er muret ud mod den senere nedrevne del af langhusets sydmur (s. 1309, jfr. fig. 4). HJ fot. 1984. - *South wall of the long-house with brick cornice, seen from the loft towards the east side of the secondary tower. To the left, the south side aisle's most westerly vault is faintly discernible. The north-west spandrel was originally abutting the south wall before its partial removal.*

hvælv i søndre sideskib. De sidder højere end oprindelig planlagt og kendetegnes især af de skråtstillede gjordbuer, som har skullet tage hensyn til fagdelingen i langhuset. Den øgede højde har endvidere gjort det nødvendigt at ændre trappehusets overdør, hvis lavtsiddende stik borthuggedes som følge af den påkrævede udvidelse. Hvælvene hviler mod syd på udmurede forlæg, mod øst og mod vest på skjoldbuer, mens vederlaget mod nord har været de piller (til dels med afrundede hjørner) og skjoldbuer, som nu udgør søndre halvdel af fripillerne og arkaderne mellem de to skibe, men oprindelig muredes op mod langhusets sydmur - en situation, der tydeligt aflæses i loftsrummet, hvor det vestre fags udmurede lomme står bevaret i nordvest (jfr. fig. 12). Ribberne er i øvrigt halvtstens, mens skjold- og gjordbuer er spidse og helstens brede. Det østre hvælvfag har bevaret levn af lette overribber med trin-

kamme - en detalje, som for de to øvrige fags vedkommende er forsvundet.

Omdannelsen til *hallekirke*, formentlig o. 1525, var en naturlig løsning af den udvidede kirkes interne kommunikationsproblemer og helt i pagt med reformationstidens nye liturgiske idealer. Atter kan Kirke Helsinge have været inspirationskilden; men under alle omstændigheder antyder de dekorative detaljer, at der ikke er forløbet mange år mellem sideskibets opførelse og den endelige løsning, som kunne iværksættes, så snart hvælvene i søndre sideskib var afbundet.

Ændringen har nødvendiggjort en udskiftning af de gamle tagværker, hvilket indebar den fordel, at den af hensynet til regnvandets afløb ubekvemme konstruktion med to parallelle sadeltage måtte erstattes af ét stort fælles tag. Udvendig markeres dette tillige af østgavlen, der er sammenbygget til én ved udmuring

Fig. 13. Indre, set mod vest. NE fot. 1979. - *Interior to the west.*

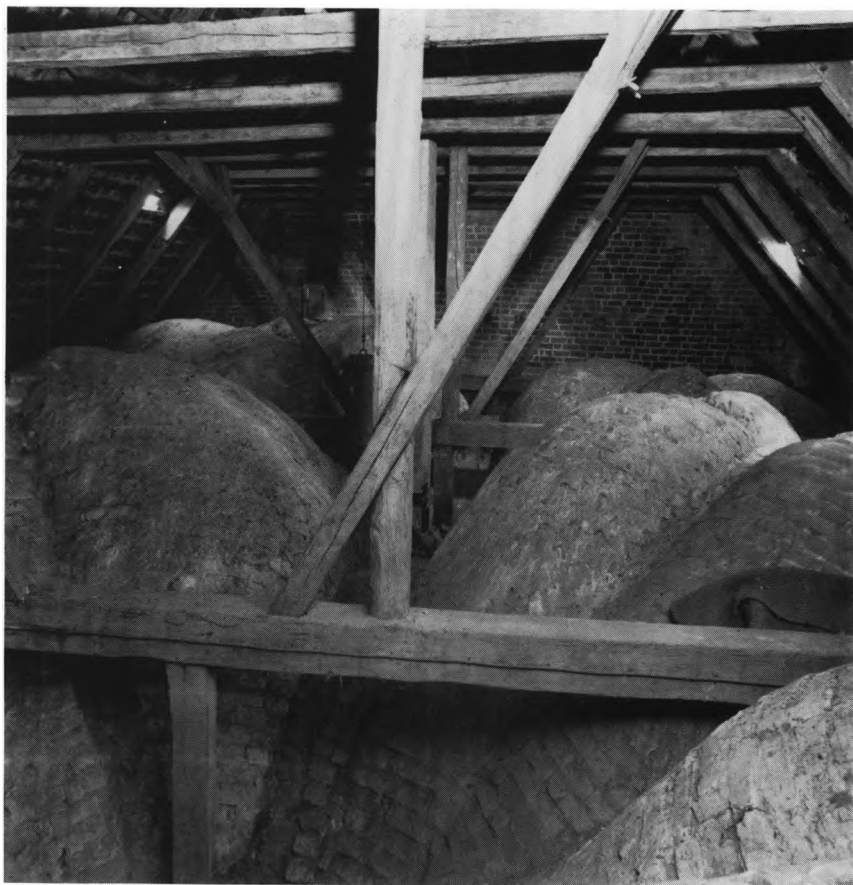

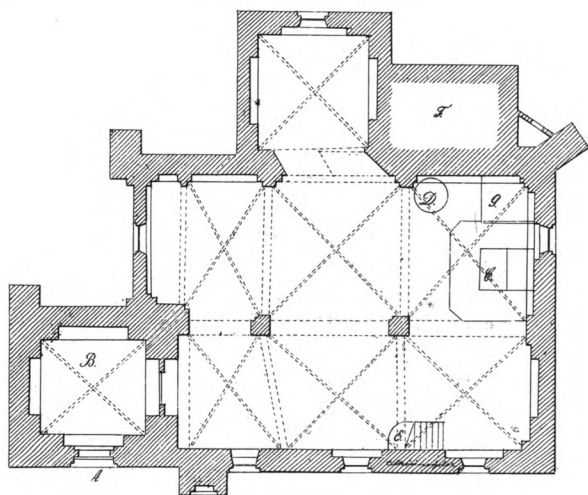
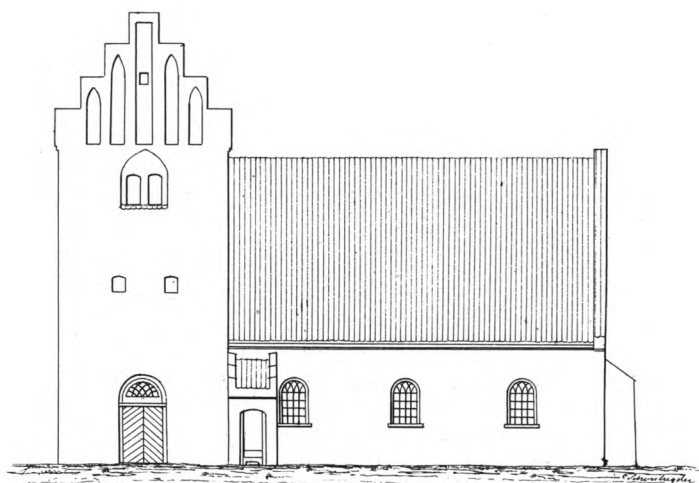
Fig. 14. Kirkens loftsrum, set mod øst. NE fot. 1979. - *Loft of the church seen to the east.*

mellem de to trekantgavle (fig. 10). Dekorativt har man tilvejebragt en samlet, omend noget kejtet komposition ved at smykke den nye, øvre del af gavlen med høj blændinger, der hæver sig over en kort vandret båndblænding og to savskifter. Høj blændingerne tilhører en velkendt gruppe, kendetegnet af de stejle trappestik og den parvise kobling, formedelst de vekslende halv- og helstens brede piller mellem blændingerne; endvidere er halvtens pillerne prydet af tværstillede sten.³¹ Selvom kammene er nedskåret og ændret ved senere istandsættelser, hvorved midterblændingen har mistet sin afdækning, er det ikke sikkert, at der nogensinde har været kamtakker.

I det indre fjernes langhusets hvælv samt resterne af søndre flankemur. Søndre sideskibs nu blotlagte halvpiller er herefter udbygget dels som fripiller, dels som vægpiller, mens der ved de øvrige vægge opmuredes nye. Samtlige pil-

ler, der på nær enkelte undtagelser er falsede, bærer nordre sideskibs tre hvælvfag, hvis ribber er halvtens, mens de spidse skjoldbuer er helstens brede. Skjoldbuerne i syd følger søndre sideskibs eksisterende skjoldbuer, hvorved åbningerne mellem de to skibe overfladisk set virker som sammenhængende arkader. Den asymmetriske placering af gjordbuerne må skyldes, at den vestlige del af de respektive piller har dannet vederlag for en midlertidig afstivning af søndre sideskibs hvælv.

Samtidig med hallekirkens indretning er den vestligste del af langhuset blevet overflødiggjort og formentlig nedrevet. Istedet har man opført en ny vestgavl under gjordbuen mellem langhusets tredje og fjerde hvælvfag. Herigen- nem bevaredes som tidligere beskrevet pillerne og buen, der udmuredes med munkesten. Den nye gavl, hvis vindue fra 1855 kan have afløst en ældre lysåbning, afsluttedes foroven med en

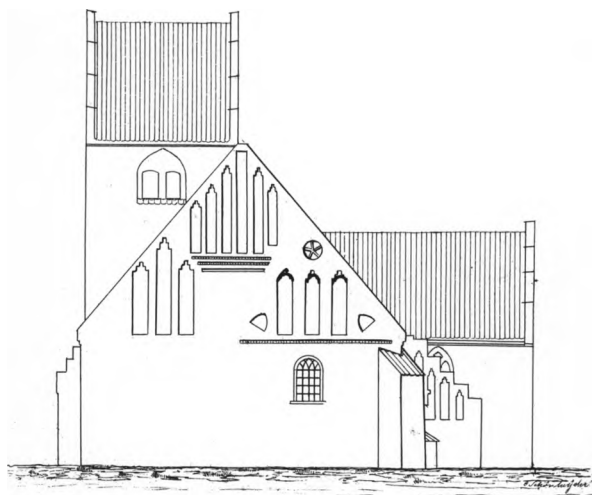
trekantgavl, som står synlig fra loftsrummet. Denne taggavl modsvarede en stump af langhusets gamle sadeltag, som indtil 1800'rne var bevaret frem til tårnets østmur og det store sadeltag. Den del af sidstnævntes vestvendte åbning, som ikke dækkedes af tårnet og det lille sadeltag, har formentlig været lukket med brædder, eventuelt inddækkede med bly. Aftryk efter skotrenden mellem tårnets nordmur og tagets nordre flade er endnu synlig i loftsrummet. Af langhusets oprindelige tredje hvælvfag bevarede som tidligere beskrevet de vestre svikler (med ribberne) og tilsvarende dele af skjoldbuerne; bortset herfra murede en ny kappe mellem disse levninger og hallekirkens

nordvestre hvælvfag. - Senest ved denne lejlighed er den eksisterende arkade mellem tårnrummet og søndre sideskib blevet etableret som ny indgang til kirken, mens den gamle dør til langhusets vestende tilmurede.

Sakristiet ved nordsiden, øst for kapellet (jfr. fig. 1) eksisterede 1551 (sml. kalkmalerier). Det kan være tilføjet dette år eller lidt tidligere i umiddelbar fortsættelse af hallekirkens indretning. Som type med dets halvtæg i forlængelse af kirkens tagflade slutter det sig til en ganske udbredt gruppe af sakristier fra 1500'rne, jfr. eksempelvis Sæby (s. 902).

Materialet er munkesten over markstenssyld, og den østvendte halvgavl kronet af seks

Fig. 15a-c. Kirken efter en hovedrestauration i 1855. Plan og facader, signeret C. Schönheyder og tegnet i kirkesynsbogen 1862. 1:300. a. Plan med følgende signaturer: A. Indgang. B. Tårn og våbenhus. C. Alter. D. Døbefont. E. Prædikestol. F. Tilmuret gravkapel. G. Sakristi, b. Facade mod syd. c. Facade mod øst. Ved embedet. - The church after being extensively restored in 1855. Plan and two main facades signed by C. Schönheyder, and drawn in the inspection register 1862. 1:300. a. Plan with the following key: A. Entrance. B. Tower and porch. C. Altar. D. Baptismal font. E. Pulpit. F. Bricked up chapel. G. Sacristy. b. Facade to the south, c. Facade to the east. Parish record.

kamtakker, hvorunder fem høj blændinger med trappestik. Blændingerne er koblet efter samme princip som de øverste på kirkens gavl, ligesom man genfinder den tværstillede sten på »midterpillen«, der i fodlinjen er afbrudt som hængestav med falset konsol; herunder er blændingen ført ned som indramning omkring det fladbuede vindue (genskabt 1952).

Det indre overdækkes af samtidigt tøndehvælv og forbindes med kirken gennem en dør med fladbuet stik, som stiger trinvis mod den højereliggende kirke. - I tiden 1855 til 1926 var sakristiet tilmuret og fungerede som gravkapel (jfr. fig. 15 og s. 1333). Sidstnævnte år indrettedes her istedet varmeværk og i denne forbindelse indsattes den fladbuede yderdør i nord. Tilbygningen retableredes som sakristi ved hovedrestaureringen 1952.

Mellem sakristiet og nordøstre hjørnepille stod indtil restaureringen 1952 et lavt *†materialskur* (jfr. fig. 15), muret af små moderne sten mellem bindingsværk og tækket af røde vinge-tegl. Det var formentlig opført som led i kirkens nyindretning 1855.

Eftermiddelalderlige reparationer og ændringer. Kirken synes ikke førend hovedrestaureringen 1855 at have gennemgået væsentlige ændringer ud over de sædvanlige større og mindre reparationsarbejder. Bevarede regnskaber fra 1661-72¹³ giver indtryk af vedligeholdelsesarbejdernes omfang på daværende tidspunkt, umiddel-

bart inden kirkens overgang til privat ejer. Således reparerede en københavnsk murermeister, Anders Anderssen i 1665-66 samtlige tage, herunder specielt sakristiets, hvis tagværk fornyedes foruden at nedfaldne partier af nordmuren opmuredes. Endvidere blev støttepillen ved det nordøstre hjørne forbundet med muren, og et vindue i syd »tilstækkedes«.

1792,³² 1812,¹⁴ 1822, 1824³³ og 1836²¹ omtales reparationsarbejdet, hvis omfang dog ikke specificeres nærmere.³⁴ Førstnævnte kan imidlertid have omfattet den tidstypiske indsætning af oplukkelige vinduer,³⁵ eftersom synet 1803 fandt at kirkens vinduer var af trærammer og »ganske nye«.³³

Ved samme eller en anden af de anførte reparationer har man muligvis gennemført den istandsættelse af kirkens tag, som afspejles i flankemurenes gesimser, nedskæringen af gavlkammen samt den lette opskalkning. Yngre er derimod beslutningen om at opgive nordre sideskibs selvstændige trekantgavl og korte seldtag til fordel for den nuværende halvgavl, som gjorde det muligt at føre det store kirketags nordre tagflade helt frem til gavlen. Dette kan være sket i 1850'erne eller snarere i sidste tredjedel af århundredet.³⁶

Hovedistandsættelsen 1855²¹ kan være udført efter tegninger af den »C. Schønheyder«, som har signeret tegningerne af kirken i synsprotokollen (fig. 15). Ved denne restaurering, som gav kirken et senklassicistisk præg med rundbuede støbejernsvinduer og døråbning, kronet af lunette, blev hovedindgangen via tårnrummet genetableret, og den sekundære dør i nordkapellet tilmuret; samtidig forstørredes åbningen mellem kirken og sidstnævnte tilbygning i form af en arkade med skråløbende vanger af hensyn til pladserne i »den nye kirke«.

Senest har kirken 1952 været underkastet en omfattende istandsættelse (arkitekt V. Hardie-Fischer), hvorved bl.a. det gamle sakristi blev retableret og materialhuset fjernet.

Gulve. De nuværende gulve af gule sten, lagt på fladen med fuge over underlag af beton stammer fra seneste restaurering og afløste et gulv fra 1855, ligeledes af gulsten.³⁷

I den gamle skriftestol opbevares enkelte blyglaserede middelalderlige *gulvfliser* af kvadratisk form med sidelængde på 15-16 cm og en tykkelse på ca. 3,5 cm, som sandsynligvis må dateres til ca. 1250-1300. 1) Brunglaseret flise med indstemplet ornamentik i lavt relief (fig. 16). Motivet genfindes på andre fliser fra Midsjælland omkring centrene i Sorø og Ringsted.³⁸ 2-3) Udekorerede brunglaserede fliser, af hvilke den ene kun er bevaret som brudstykke. 4) Brudstykke af grønglaseret flise. Formentlig fremdraget ved fornyelsen af gulvene 1952.

Kirken har til forskellig tid fået en række udvendige *støttestøtter*. Af disse er den nordøstre, som ovenfor beskrevet, ældre end 1660'rne, muligvis senmiddelalderlig i sin oprindelse, men fornyet i begyndelsen af 1900'rne. Pillerne i vest, dvs. ved skibets og tårnets nordvestre hjørner, tager udgangspunkt i resterne af langhusets nedrevne vestende. På planen, som viser kirken efter istandsættelsen 1855 (fig. 15), fremtræder pillen ved kirkens nordvestre hjørne som en stor murklods, hvilket bekræftes af ældre fotografier. Endnu 1902 og indtil 1906,¹² da de nordøstre og nordvestre piller ønskedes ommuret, var situationen uændret. Herefter er pillerne fornyet, de vestre med skrå lejefuger,

ligesom ændringen betød fjernelsen af de udvendige rester af hvælpillen ved kirkens nordvestre hjørne. Ved restaureringen 1952 ændredes de skrå piller til almindelige med lodret forside, ligesom der tilføjedes en ny pille midtfor kirkens østgavl.

Tagværker. Kirken har bevaret sit store tagværk fra 1500'ernes første del (jfr. fig. 14), omend det er omsat og stærkt ændret, formentlig i tiden o. 1800-50. Flertallet af de lange egespær er intakte og har udstemninger, som viser, at konstruktionen oprindelig omfattede dobbelt lag hanebånd og lodrette spærstivere. Ved ombygningen er spærrenderne skåret væk, tre nye lag hanebånd indarbejdet og spærrene forankret i en kraftig rem, hvortil slutter sig nye bindbjælker og skråstivere, som hviler på samme bindbjælker. De øvrige afsnit har nyere tagværker af fyr; dog havde nordkapellet endnu 1902 en *†*dragerstol af eg med dobbelt lag hanebånd.

Kirken står i dag hvidkalket med tagflader og støttestøtter, hængte med røde vingetegl. Det ydre præges fortsat af restaureringen 1855, mens fornyelserne i 1952 især er mærkbare i det indre.

Opvarmning. O. 1881 opsattes en kakkelovn ved vestsiden af den østlige fripille. 1926¹² afløstes den af kalorifer, indrettet i det gamle sakristi, men 1952 fjernedes dette nu udtjente anlæg til fordel for elektrisk opvarmning.

KALKMALERIER

1938 meddelte sognepræsten, at der »på en hvælving tæt ved alteret var fremkommet et kalkmalet årstal 1555«. Fundet, som i mellemtiden var overhvidtet, genafdækkedes og undersøgtes 1943 af Egmont Lind, der konstaterede, at der var tale om årstallet 1552, malet over sakristidøren; han fandt ikke spor af en knælende figur til højre for indskriften, som præsten mente at have iagttaget.

I forbindelse med kirkens indvendige restaurering 1952 afdækkedes en meget ødelagt sengotisk udsmykning i nordkapellet, mens der i selve kirken fandtes en række indvielses-

Fig. 16. Gulvflise fra o. 1250-1300 (s. 1312). NE fot. 1979. - Floor tile c. 1250-1300.

Fig. 17. Kalkmalerier o.
1475 på nordkappellets
vægge og hvælv (s.
1313). NE fot. 1979. -
*Murals c. 1475 on the
walls and vault of the north
chapel.*

kors samt en dekoration af hvælvpillerne sammenhørende med årstallet over sakristidøren. To år senere restaurerede Egmont Lind viekorsene og renæssancedekorationen, hvorimod den fragmentariske udsmykning i kapellet har fået lov til at stå ubehandlet fremme.

1) O. 1475. I århundredets anden halvdel, antagelig umiddelbart efter nordkappellets opførelse som lejersted for en lokal adelslægt, er rummets vægge og hvælv udstyret med en kalkmalet dekoration (fig. 17), hvis indhold nu kun delvis lader sig bestemme: I østre og vestre hvælvkappe har der været malet stående enkeltfigurer, to i hver kappe, flankerende en lodret stængel. Hverken ansigter eller attributter er bevaret; men figuren i østkappens nordre halvdel indtager en stilling med oprakte arme, svarende til den korsfæstede apostel Andreas, hvis alter (s. 1321) formentlig også har været opstillet her i middelalderen. Det er derfor sandsyn-

ligt, at de øvrige stående figurer repræsenterer andre helgener. Om sydkappen har rummet lignende fremstillinger, er uvist; men i nordkappen er bevaret spor af to djævelskikkelser, som viser, at en eventuel helgencyklus ikke har været enerådende.

Figurfremstillingerne indrammes af en ornamentik, som nu kun delvis lader sig bestemme: Fra ribbekrydset udgår en dobbelt stråleroset, indesluttet af en bort, hvoraf kun de skråt modstillede tunger mellem det forsvundne zik-zak-bånd? er bevaret. Herudover deles kapperne af en bladstængel, udgående fra fødselslinjernes issepunkt, mens der i sviklerne og omkring figurerne er fyldt ud med rankeværk. En værkestedsbestemmelse af udsmykningen vanskelig-gøres af den dårlige bevaringstilstand. Det skal dog nævnes, at en række træk, såsom de usædvanlige, fra ribbekrydset udstrålende stængler med pileformet spids genfindes i Hø-

Fig. 18. Fragment af kalkmalet udsmykning af hvælvsvikler o. 1550 på østvæggen mellem de to skibe (s. 1314). På væggene indvielseskors, malet til ibrugtagningen af søndre sideskib, men inden hvælvslagningen og sammensmeltningen til hallekirke (s. 1314). Egmont Lind fot. 1954. - *Fragment of mural decoration c. 1550 on the spandrels on the east wall between the two naves. - Consecrational crosses on the walls painted when the south side aisle was completed and in use, but before the vaults were put up and the alteration of the church into a hall church with two aisles.*

ve kirkes kalkmalerier, hvor rankeværket med slyngtråde og de slanke figurer ligeledes virker beslægtede.³⁹

Herudover omfatter udsmykningen en række indvielseskors, udformet som gængse hjulkors, men indrammet af en tungeformet bort. Der er nu bevaret otte af de oprindelige tolv, nemlig to på hver af flankemurene samt fire mod nord. Endelig fremdroges på sidstnævnte væg, øst for det nuværende vindue et skråtstillet, rødbrunt skjold med en saks, som imidlertid afviger fra den gængse middelalderlige gengivelse af dette attribut. Våbenet, der kan have haft en pendant på væggen vestre halvdel og i så fald har været et kvindevåben, kan beklage-ligvis ikke identificeres.⁴⁰ — Til kapellets udsmykning er i det væsentlige benyttet rødbrune og grønne farver.

2) O. 1500-25 er der på kirkens vægge malet en række indvielseskors ved ibrugtagningen af den etapevis ombyggede kirke. Fra en sådan indvielse efter opførelsen af det søndre sideskib, men før indbygning af de nuværende hvælv, er fremdraget fire hjulkors, som skiller

sig ud i kraft af stænglerne mellem korsarmene (fig. 18). De to findes i søndre sideskib, dels på østvæggen nord for spareblændingen (jfr. fig. 11), dels på det oprindelige hvælvforlæg øst for sydvæggens midterste spareblænding (d.e. bag prædikestolen). De resterende er fremdraget på nordre sideskibs østvæg, hvor det nordre af korsene er halvt dækket af det nuværende hvælv.

Efter opførelsen af hvælvene i søndre sideskib er der foretaget en ny indvielse, hvilket fremgår af et mindre, okkergult hjulkors (jfr. fig. 19), som er malet nedenfor midterhvælvets sydvestre svikkel.

3) 1552 har man ved bemaling af hvælvpillerne - dog tilsyneladende på nær pillerne langs nordvæggen - tilstræbt at give den sammenstykkede overhvælvning et mere homogent præg. Udsmykningen skyldes et værksted, som har ansvaret for en lignende bemaling af hvælvpillerne i Kirke Helsinge. Bedst bevaret af denne dekoration er selve »kapitælerne«, der strækker sig fra vederlaget og et stykke op ad hvælvenes buer. Vederlaget markeres af frise-

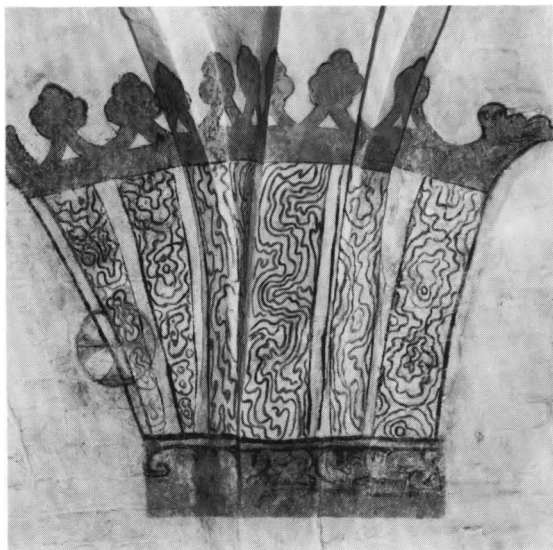

Fig. 19. Kalkmalet udsmykning af hvælsvikler o. 1550 på sydvæggen mellem andet og tredje fag (s. 1314). Til venstre indvielseskors, malet efter hvælvsbygningen, men inden renæssancedekorationen (s. 1314). Egmont Lind fot. 1954. - *Mural decoration on the spandrels c. 1550 on the south wall between second and third bay. To the left a consecrational cross painted after the vaults were built but before the Renaissance mural decoration.*

ornamentik med rosetter og bladværk omkring kerubhoveder. Selve kapitalet med dets karakteristiske kronetakker udfyldes af blad- og fletværk samt en skråtstillet marmorering, der dog

Fig. 20. Kalkmalet årstal - 1552 - på nordvæggen over døren til sakristiet (s. 1315). Egmont Lind fot. 1954. - *The date 1552 painted on the north wall above the door to the sacristy.*

muligvis snarere skal minde om en finering i ædle træsorter, jfr. ligheden med den såkaldte masurådring på samtidigt inventar (alterbordets panel). Bemalingen af »søjleskafterne« synes ifølge bevarede fragmenter at have bestået hovedsagelig af livfuldt malet renæssancebladværk.

Over sakristidøren læses med delvis rekonstruerede typer følgende datering: »A(n)no d(omi)ni mdlii« (det Herrens år 1552),⁴¹ indrammet af bladværk, svarende til hvælvudsmykningen (fig. 20).

Til udsmykningen er benyttet okkergule, grå og rødbrune farver.

INVENTAR

Oversigt. Kirken har bevaret en gotisk font af gotlandsk kalksten. Desuden findes fra senmiddelalderen midtskabet af en sidealtertavle viet S. Andreas, hvorimod en figur af træ, der nævnes 1647 og forestillede S. Jørgen til hest kæmpende mod dragen, er forsvundet. Bemærkelsesværdig, omend ikke på oprindelig plads, er en dørløj hvorpå årstallet 1489. Et krucifiks med tilhørende sidefigurer stammer fra katolicismens sidste tid, mens alterbordsforsiden og den samtidige bordplade, af en på egnen velkendt type bl.a. fra hovedkirken, udførtes i århundredets tredje fjerdedel. Årstallet 1575 og adskillige initialer ses på en del bevarede stolegavle, der ligesom prædikestolen fra 1588 også svarer til Kirke Helsinges. Den store altertavle rummer samtidige malerier dateret 1625. Til fonten hører to dåbsfade: et mindre af messing, af den ofte forekommende sydtyske type, og et stort tinfad skænket af præsten 1630, med rig graveret udsmykning.

Den »totale hovedforandring«, som 1855 foretoges med kirkens indre, er ikke nærmere belyst i kilderne. Synets formulering understøtter imidlertid den antagelse, at det var ved denne lejlighed, at såvel et herskabspulpitur som et pulpitur for menigheden i øvrigt blev fjernet. Med sikkerhed vides, at der opstilledes nye stole, som udskiftedes ved istandsættelsen hundrede år senere. Da fjernedes endvidere to lag egetræsmaling fra forrige århundrede, hvorefter altertavle og prædikestol fremtræder med oprindelige, velbevarede farver, mens de gamle stolegavle tilige med de nyanskaffede står i træets farve.

Alterbordet, er senmiddelalderligt, antagelig samtidigt med ombygningen til hallekirke o. 1525. Materialet er hovedsagelig munkesten, med enkelte marksten synlige fra bagsiden.

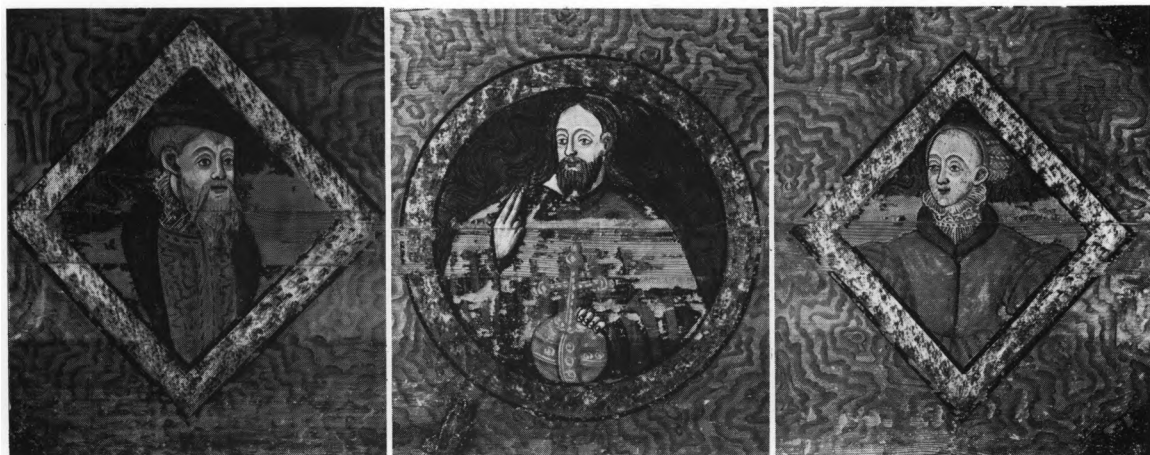

Fig. 22. Detaljer af alterbordsforsiden, sml. fig. 21. I midten Frelseren flankeret af mands- og kvindeportræt (s. 1317). Einar V. Jensen fot. 1952. - Details of the frontal, cf. fig. 21. In the middle, the Saviour flanked by the portraits of a man and a woman.

Ved restaureringen i 1950'erne forlængedes det med ca. 40 cm mod nord, og måler nu 162 x 115 cm og er 111 cm højt. Det står ca. 75 cm fra østvæggen.

Alterbordsforside (fig. 21), fra 1550-75, af fyr, nu 105,5 (den oprindelige del 90) x 163 cm; den tilhørende bordplade måler nu 80 x 163 cm. Forsidens nederste ramtræ er fornyet tillige med 2 cm foroven og 3 cm af ydersiden i syd. Den oprindelige del består af tre vandrette brædder, to bredere og et ganske smalt. Stafferingen med tempera på tynd kridtgrund udgøres af en grågul marmorering (masurådring) på hvis bund en ramme afgrænset af sort konturstreg. Indenfor er marmoreringen brunlig på gullig bund, brudt af et cirkelfelt på midten flankeret af to rudeformede. Tilsvarende ses på forsiden i Haraldsted fra 1562 - her dog med rudeformet felt i midten og cirkulære til siderne,⁴² sml. også Kirke Helsing. I midtfeltet er fremstillet Frelseren med højre hånd løftet velsignende, mens venstre hviler på korsprydet verdenskugle. Rudefelterne viser den tids yn-

dede bryststykker af en mand og en kvinde, der næppe tør betragtes som portrætter af bestemte personer (fig. 22). Mandens dragt er grøn, rød og sort, baretten sort, hans hår og skæg gulligt, hendes dragt er rød med grøn krave. Kristus bærer gulbrun dragt med sorte skygger, hår og skæg er brunligt.

Indramningen har brunlig masurådring på gullig bund; i de øvre hjørner er der hvide cirkelfelter med sort ådring inden for brun ramme. Midt på de lodrette stykker ses rudeformede grønne felter med sort ådring. Det nedre fornyede ramtræ står blankt.

Bordpladens bevarede rester af bemaling har samme karakter som forsidens. To diagonale bånd og en ramme langs kanten står med rødbrun ådring på gullig bund; i hjørnerne er der kvartcirkler og midt på forreste langside et rudefelt. Det bageste bræt er fornyet.

Før 1951 var såvel forside som bordplade dækket af en grågullig strygefarve.

†Alterklæde. 1862 var alterklædet af rødt bomuldsfløjel med uldsnore.¹²

Altartavle (fig. 21), med jævnaldrende malerier fra 1625. Såvel den tidstypiske opbygning som billedskærerarbejdet svarer til den samtidsge tavle i Reerslev (s. 966 med fig. 8-10). I første del af vort århundrede var et maleri fra 1916 indsat i midtfeltet (jfr. nedenfor).

Fig. 21. Alterparti. Alterbordsforside fra o. 1550-75 (s. 1317). Altartavle med jævnaldrende malerier fra 1625 (s. 1317). Einar V. Jensen fot. 1952. — Altar. The frontal dates from c. 1550-75. The altar-piece with contemporary paintings is from 1625.

Fig. 23a-c. Altertavledetaljer, sml. fig. 21 (s. 1318). a. Englehoved på bøjle mellem stor- og topstykke, b. Maske på bøjle under storstykkets søjle. c. Postamentvinge. NE fot. 1979. - *Details of the altar-piece, cf. fig. 21. a. Head of cherub on the bracket between the main panel and the top-piece. b. Mask on the bracket beneath the column by the top-piece. c. Wing of the pedestal.*

Postamentfeltet, som er lidt tilbagetrukket, indrammet af kvartrundstav med fladsnit, flankeres af fremspring hvorpå kasetteværk og sidevinger kantet af maske endende i bladprydet volut (fig. 23c). Over glat frisefelt er indskudt kvartrundstav med fladsnit på undersiden og brudt af maskeprydede bøjler (fig. 23b) under storstykkets søjler. Disse har joniske kapitæler og prydbælte med en kant af rudebosses foroven og forneden; derimellem varierede volutter om barnehoved, muslingeskaller eller roset. Midtfeltets ramme prydes af fladsnit, i sidefelterne er der i fordybet rektangulært felt arkader med æggestav på den omløbende ramme og bueslaget; over en glat frise sidder trekantgavl. Storvingerne ender i nyere bladværk; i øvrigt præges vingerne af bånd rullet op, skævt udtrukket, eller dannende ramme omkring oval udsavning hvori pyramide. Gesimsen har fladsnit på undersiden og glat frise brudt af kronlistens bøjler med englehoveder (fig. 23a), den midterste dog med maske.⁴³

Topstykket tvedeles af søjler med rudebosses i prydbælterne; vingerne båndværk indrammer frugt bundt, hvori indgår en karakteristisk granatæblelignende frugt, der også er brugt på tavlen i Reerslev. Topgesimsen svarer til storstykkets, dog med udsavet rankeslyng i stedet for pærestav. På midtkonsol i den symmetrisk

opbyggede topgavl står fløjtespillende engel. Lignende er anbragt på storgesimsens hjørner, den ene med fløjte, den anden med horn.

Tavlen står med oprindelig staffering på kridtgrund fremdraget ved restaureringen 1951-52.⁴⁴ Farveholdningen er overvejende mørk med megen, til dels fornyet, forgyldning, sølvazurer, blå og grønt, marmorering på søjlerne og desuden hvidt, violet, rødt, brunt og sort. Under sidefelternes malerier læses: »Ernestvs Norman« og »F(ru) Ingeborg Arnfelt«, omkring de respektive våbener for lensmanden på Antvorskov og Korsør, ejer af Selchausdal nær Sæby, og hans hustru. Indskrifterne med forgyldte versaler på sort bund, i storfrisen dog blå, er på latin; mellem postament og storstykke: »Quemad fici vobis ita et vos faciatis. Ioh. 13« (for at I skal gøre ligesom jeg ... Joh. 13,15), i storfrisen: »Sanguis Iesu Christi emundat nos ab omni peccato« (Jesu Kristi blod renses os ... 1 Joh. 1,7) og over topstykket: »Gloria et honore coronasti eum, Psal. 8« (med ære og herlighed ... Sl. 8,6). Endelig læses i frisen mellem sidefelternes arkader og trekantgavlen ovenover: »Lex per Mosen data est« mod nord, og »Gratia per Iesum Chr(i-stu)m, exorta est« (loven er givet ved Moses ... Joh. 1,17) refererende til malerierne nederunder.

Fig. 24. Nadvermaleri fra 1625 i altertavlens storstykke, sml. fig. 21 (s. 1320). NE fot. 1985. - *The central panel of the altar-piece from 1625 with a painting of the Last Supper, cf. fig. 21.*

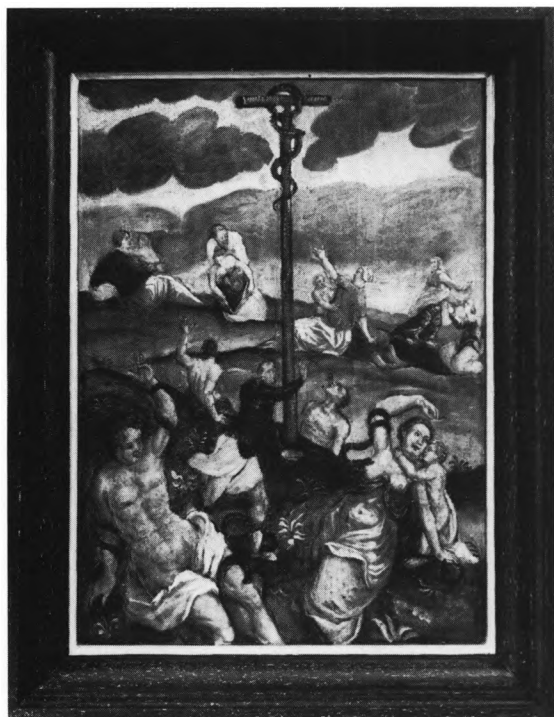

Fig. 25a-c. Malerier fra 1625 i altertavlen, sml. fig. 21. a-b. I topstykket Kobberslangen og Korsfæstelsen (s. 1321). Einar V. Jensen fot. 1952. c. I postamentfeltet Fodtvætningen (s. 1320). NE fot. 1979. - *Paintings from the altar-piece, cf. fig. 21. a-b. Top-piece: The Brazen Serpent and the Crucifixion. c. Pedestal: Christ washing the feet of the disciples.*

Malerierne er dateret 1625; hovedmotivet er Nadveren flankeret af Moses og Johannes Døberen. I postamentfeltet ses Fodtvætningen og i topfelterne Kobberslagen og Korsfæstelsen. Billederne er malet på træ. På postamentets fremstilling af Fodtvætningen (fig. 25c), 25,5x95 cm, ses i forgrunden Kristus knælende i færd med at vaske Peters fødder; til venstre står en messing- og en kobberkande og yderst,

delvis afskåret af rammen, ses et bord med grøn dug. Bagved er en tjener i færd med at tage af nadverbordet, forladt af disciplene, som nu sidder eller står i baggrunden i billedets anden side.

Storstykkets nadvermaleri (fig. 24), 107x94 cm, er udført efter Peter Candids billede kendt gennem stik af Johan Sadeler.⁴⁵ Forlægget følges nøje, både hvad angår bordets opdækning

og disciplenes placering samt afskæringen i forgrunden. Som baggrund er indsat en væg med halvrund niche bag Kristi glorieindrammede hoved og pilastre på siderne. I de mindre, rundbuede sidefelter, 63x17 cm, ses fremstillinger af Moses, mod nord, og Johannes Døberen, mod syd. Moses har horn i panden; i den løftede venstre hånd holder han staven og peger op på topstykkets billede af kobberslangen, med højre samler han kappen. Tilsvarende ses Johannes med højre hånd løftet velsignende og korsstav i venstre. De er afbildet stående på en konsol, på hvis forside læses henholdsvis »Anno« og »1625«. ⁴⁶

Topstykkets billeder (fig. 25a-b), hver 49,5 x46,5 cm, viser mod nord Kobberslangen. Midt i den øvre del ses korset med slangen, i forgrunden til venstre en mand, kun med lændeklæde, og slanger om arme og ben; ved siden af ham tilsvarende let påklædt kvinde med slange om armen. I baggrunden ses andre jøder, som helbredes ved tilbedelsen af korset.

Det søndre felts korsfæstelsesfremstilling er ligesom storstykkets maleri udført efter stik af J. Sadeler.⁴⁷ På et korstræ, der fylder næsten hele billedet, hænger Kristus i skråt strakte arme og med glorie bag hovedet; nedenfor står Maria og Johannes med blikket løftet mod den korsfæstede. Ved korsets fod er kranium over korslagte knogler og bagved ses Jerusalem by.

Farverne er hovedsagelig mørke karnationsfarver, dragterne gule, orange, cinnoberrøde og grønne; nadvermaleriets arkitektur er holdt i brunlige nuancer, som også er baggrundsfarve for Moses og Johannes. I topfelternes malerier er himlen henholdsvis lys gullig med mørkere og lysere skyer, og i korsfæstelsesbilledet truende gråsort. Bag Kristi hoved en lysende glorie.

Et *maleri*, signeret: »N. Chr. Hansen 1916«, sad fra forfærdigelsesåret til restaureringen 1951-52 i storstykkets midtfelt.⁴⁸ 106x93 cm, olie på lærred. Det forestiller Jesus som tolvårig i templet; han bærer hvid kjortel, de øvrige er iklædt mørke dragter. Baggrunden udfyldes næsten helt af et rødt tæppe. I enkel, forgyldt ramme, ophængt på nordkappellets vestvæg.

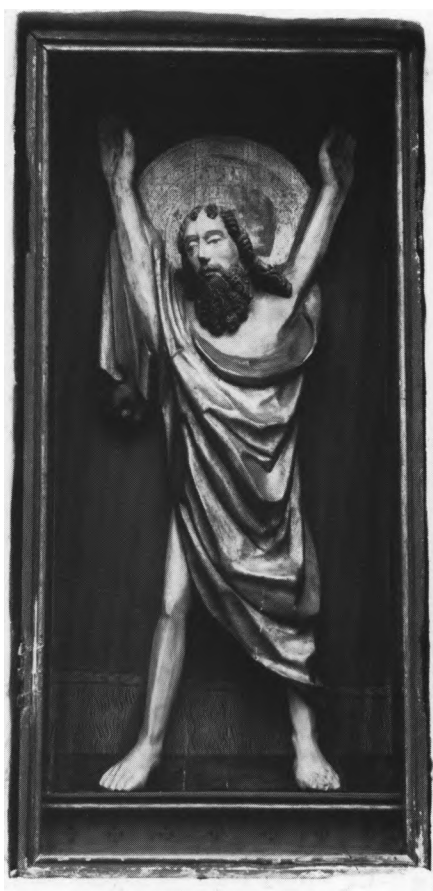

Fig. 26. Midtskabet af en sidealtertavle viet S. Andreas, fra 1400'ernes sidste halvdel (s. 1321). NE fot. 1979. - *Centre compartment of altarpiece from a side altar consecrated to St. Andrew, dating from the second half of the fifteenth century.*

Af en (†)sidealtertavle (fig. 26), fra 1400'ernes sidste halvdel, er bevaret midtskabet med en fremstilling af Andreas.⁴⁹ Målene er 113x55 cm, 23 cm dybt; i begge sider er bevaret to hængsler, men fløjene mangler. Skabet indeholder den korsfæstede Andreas fremstillet, så at arme og ben danner diagonaler foran korstræet, der er fastgjort til bagklædningen. Han bærer kappe, som er lagt over højre skulder og i venstre side falder i stive foldekast næsten helt ned til anklen. Hårets lange proptrækkerkrøller indrammer ansigtet og ender i lokker foran skuldrene; det krøllede hageskæg når langt ned på brystet.

Fig. 27-28. 27. Sengotisk alterstage (s. 1323). NE fot. 1979. 28. *Alterkande formentlig fra 1600'nes begyndelse (s. 1323). Nu i NM2. LL fot. 1983. - 27. *Late Gothic candlestick*. 28. **Wine jug probably from the beginning of the 1600s. Now in NM2.*

Skabets farveholdning stammer fra 1899, da maler P. Rahbek, Ringsted, på pastor Kail Rasmussens foranledning istandsatte tavlen,⁵⁰ vistnok i overensstemmelse med gamle spor, så at Andreas' kappe nu er forgyldt ligesom glorien bag hans hoved; ved kappens kanter kommer det grønne for til syne. Skabets bagklædning er mørk grøn, siderne røde med sort skabelonmønster; forneden er malet sorte frynser, på skiftevis rød, gul og grøn baggrund. Efter istandsættelsen genopstilledes det i en lille, spidsbuet vinduesniche i korets nordvæg, hvorfra det må være fjernet senest 1926, da denne indrettedes med en rist i forbindelse med varmeanlægget. Nu i vinduesnichen i nordkappellets østvæg.

†*Sidealtertavle*. Inventariet 1647 omtaler »S. Jørgen af træ, bag altret, stående på en træhest mod dragen«. ² Lignende fremstillinger kendes fra Sæby (jfr. s. 916) og Sønderjylland.⁵¹

Altersølv. Kalk, med graveret årstal 1587 på foden, der er samtidig med knoppen, mens bægeret stammer fra ny tid. Nuværende højde 22,5 cm. Den pyramideformede, sekstungede fod har fodplade med yngre(?) graverede tværestreger og standkant med dekoration bestående af lodrette stave og rude. Lavt sekssidet skaft, som brydes midtpå af knop med seks rudeboser og mellemfaldende, rudeformede felter på over- og undersiden. Langs fodtungerens kant graveret versalindskrift inden for rammelinjer: »Her Olvf Persen Niels Skredere oc Anders Matzsens lode gjøre denne Kalk og Disk thil Drølslebiere Kierke« og årstallet »15« »87« (sml. stolegavl).⁵² Mellem fodtungerne ses blomsterornament svarende til knoppens. Denne har på rudebosserne graverede versaler: »Ihesvs«. Kalkens oprindelige dele er nær beslægtet med Gierslevs, der anskaffedes 1597 på foranledning af præsten Olvf Persøn (jfr.

s. 1136), og med Kirke Helsinges, hvis fod har graveret indskrift og årstallet 1624. Under en af fottungerne ulæseligt stempel; 1902 sås under bunden vægtangivelsen: »xxxvi lod«.

Disk, fra 1800'rne?⁵³ Tvm. 13 cm. Under bunden ulæseligt stempel, muligvis det, der 1902 tydedes som et nyere »N«.

†*Altersølv* og †*kalkklæde*. Inventariet 1647² opregner en skøn forgyldt kalk - rimeligvis den eksisterende - og disk og dug; desuden nævnes senere i samme inventarium, efter en kiste til messeklæder, igen en kalk og disk (sml. Kirke Helsinge).

Oblatæske, fra o. 1850,⁵⁴ af plet, cylinderformet, tv. 9 cm, med graveret latinsk kors mellem to blomstergrene. Under bunden tre stempler: HCD for H. C. Drewsen, I, som angiver, det er enkelt forsolvet kobber,⁵⁵ og Eneret. †*Oblatæske*. 1647 opregnes en trind stor æske til kirkebrød.²

Alterkande, o. 1950-60, tegnet af Kay Fisker, fra A. Michelsen. En †*porcelænskande* nævnes i inventariet 1862¹² og ses på ældre fotografier stående på alterbordet.

**Alterkande* (fig. 28), formentlig fra 1600'ernes begyndelse, af messing, 28 cm høj. Den cirkulære fod har drevne bukler på det øverste af tre afsæt. Korpus har indknebet led på midten flankeret af mindre vulst, på over- og undersiden dreven og punslet dekoration

Fig. 29. Dåbsfad nr. 2, af tin, skænket 1630 (s. 1324). NE fot. 1979. - Pewter baptismal dish, no. 2, donated in 1630.

Fig. 30a-b. Detaljer af dåbsfad nr. 2, sml. fig. 29. a. Medaljon med evangelisten Johannes (s. 1325). b. Stempler på samme fad. I midten Københavnsmærke flankeret af uidentificeret mesterstempel (s. 1325). NE fot. 1979. - Details of baptismal dish nr. 2, cf. fig. 29. a. Medallion with St. John the Evangelist. b. Stamps on the dish. Centre, Copenhagen's mark flanked by unidentified master-craftsman's mark.

bestående af barokt planteslyng. Kort hals med lille vulst midtpå og høj hældetud. Støbt bøjlehank, af bly, med kuglestav. Siden 1904 i Nationalmuseet (inv. nr. D5522).

Alterstager (fig. 27), sengotiske, 38 cm høje. Fodskålen har næsten lodrette sider, hvælvet overside med udvisket treleddet profil. Lyse-skål af samme form, men mindre. Konisk skaft med tre skafteringe, hvoraf de to øverste har spidsovalt tværsnit. - Syvarmet *stage*, fra o. 1900, såkaldt Grundtvigstage.

†*Røgelsekar?* eller *vandkeddel?* Inventariet 1647 opregner en »kobberildspand« foruden en anden genstand af kobber, muligvis en keddel.⁵⁶

†*Processionsstager*. To blusstænger er nævnt 1647, og et †*slukkehorn*.²

†*Messeklokker*. Inventariet 1647 omtaler to primklokker.²

Altersranken, fra sidste restaurering, består af læderbetrukne knæleskamler med tilsvarende håndliste; den afløste en †*skranke* med drejede balustre af træ, kendt fra fotografier (jfr. fig. 36). Formen var tresidet, med afskårne hjørner svarende til gengivelsen på planen fra 1862 (fig. 15), hvor skranken imidlertid i den ledsagende beskrivelse siges at have »jernstøtter betrukne med snore«,¹² måske en midlertidig foranstaltning.

Font (sml. fig. 11), gotisk, af gotlandsk kalksten, tv. 113 cm. Rundbuet bægerbladsfont med 18 buer, foroven under kanten hulkel, vulst mellem kummen og den keglestubformede fod.⁵⁷ Overalt findes rester af maling, inderst rødlig, udenpå gråsort marmorering,

skønt synet både 1929 og 1935 henstillede, at fonten blev gjort smukkere ved en rensning.¹² Under den grålige maling ses foroven en reparation med cement; fod og kumme er ligeledes sammenføjet med cement. 1862 stod fonten ved korets nordvæg (jfr. fig. 15); 1951 flyttedes den herfra til søndre skibs østligste hvælv.

Dåbsfæde. 1) O. 1550, af messing, sydtysk, tv. 45 cm. I bunden drevet fremstilling af det habsburgske våben omgivet af ulæselig minuskelindskrift og på fanen stemplede borte.

2) (Fig. 29), kommet til kirken 1630, i inventariet 1647 omtalt som et skønt tinbækken. Det usædvanlig store, syvkantede fad, tv. 100 cm, har cirkulær fordybing i midten; på fanen sidder to bæreringe. Hele fadet smykkes af graveringer, som i bunden er en del slidte, især i midten, hvor Jesu dåb er fremstillet omgivet af flere koncentriske cirkler hvorimellem slyngbånd og slyngbåndlignende dekoration. Uden-

Fig. 31. Sidefigurer til korbuekrucifiks fra 1500'ernes første fjerdedel, sml. fig. 11 (s. 1325). NE fot. 1979. - *Figures flanking the chan- cel-arch crucifix from the early 1500s, cf. fig. 11.*

for ses fire mindre medaljoner med evangelisterne, hvis navne er angivet med versaler: »S. Marcvs«, »S. Lvcas«, »S. Yohannes« (fig. 30a) og »S. Mathe(vs)«. De sidder ved et bord og skriver i bog; symbolet er på den anden side af bordet undtagen ørnen, som ses oppe på bordet. Imellem dem store frugter, bl.a. bælgfrugt, beslægtet med altertavlens, og blomster. På fanen findes en lignende dekoration dog med et englehoved inden for hjørnerne. Midt på hver side er et glat cirkelfelt; i tre af disse oplyser graverede versaler præstens og kirkeværgernes navne: »H(r.) Anners Olsen Ris«, »Erick Matzeno 1630« og »Tarcel Ibsen 3 l(is-)p(un)d 3 p(un)d«. Under præstens navn desuden tre stempler: bystempel med tre tårne, antagelig Københavns, flankeret af ikke identificeret, skjoldformet mestermærke: NK over bomærke (fig. 30b).⁵⁸

†*Dåbsfad*. Inventariet 1647 nævner, foruden fad nr. 1, et messingbækket.²

Dåbskande, fra 1905, af messing, 38 cm høj, med pæreformet korpus.

Korbuekrucifiks med sidefigurer (sml. fig. 11), fra 1500'ernes første fjerdedel, udført i samme værksted som det i Store Fuglede (Ars hrd.), hvilket har fremkaldt betegnelsen »Store Fuglede-mesteren« hos Francis Beckett, medens Chr. Axel Jensen har foretrukket benævnelsen »Næstved krucifiksmester«, fordi et større antal arbejder er fundet omkring den sydsjællandske købstad.⁵⁹

Kristusfiguren, der måler 130 cm, hænger i skråt strakte arme med krumme fingre, hovedet er drejet mod højre. Det magre ansigt har fremstående kindben, lige næse og lukkede øjne, bølget, tvedelt hageskæg. To hårlokker nærmest står ud fra hovedet, foran skuldrene; de er snoede på en meget særpræget måde med vandret afslutning i enden (fig. 32). Karakteristisk er endvidere den fuldstændige mangel på detaljer i hårbehandlingen i øvrigt, sammen med den flade isse, som er medvirkende årsag til, at den turbanagtige tornekrone snarest virker som en kæk baret, der sidder langt ned i panden. Armhulerne er kraftigt markerede med to skrå linjer, som i højre side næsten når

Fig. 32. Detalje af korbuekrucifiksgruppens Kristusfigur fra 1500'ernes første fjerdedel, sml. fig. 11 (s. 1325). Einar V. Jensen fot. 1952. - *Detail of Christ from a cancel-arch crucifix from the first quarter of the sixteenth century, cf. fig. 11.*

vunden, der er skåret på tværs af den hvælvede bughule. Lændeklædet ligger stramt med symmetriske folder om de smalle hofter og er stukket ned mellem lårene; to flige flagrer næsten vandret til siderne. Fødderne er overlagte med højre øverst. - Det jævaldrende korstræ har hulkel langs kanterne og trekloverformet afslutning undtagen forneden. Over korsskæringen et skriftbånd.

De to sidefigurer (fig. 31), Maria og Johannes, måler henholdsvis 87 og 83 cm. Maria er iklædt langærmet kjortel, der sidder stramt over brystet; herover kappe, som fra hendes venstre skulder hænger næsten glat ned, mens den i højre side er udformet med helt unaturlige foldekast. Hun bærer hovedlin med halsklæde. Hænderne holdes ind mod maven og således, at højre hånds fingerspidser akkurat når kappen.

Johannes holder hænderne foldede op foran brystet. Dragten er højhalset; den ligger glat over skuldrene, og først under armene fremkommer bevægede foldekast. Hans midtdelte, krøllede hår når kun lidt under ørerne.

Begge figurer er hulede i ryggen og har dyvelrester fra dækplade.

Fremstillingen af Maria er beslægtet med andre sidefigurer til krucifikser udgået fra samme værksted som Drøsselbjergs, f.eks. behandlingen af fingrene på figuren i Lyderslev (DK. Præstø s. 443 med fig. 7). Johannes derimod adskiller sig fra de andre, især med hensyn til ansigtet og hårbehandlingen. Dragternes foldekast er for begges vedkommende urolig; nærmeste paralleller forekommer at være i Fakse og Magleby (DK. Præstø s. 377, fig. 7 og s. 522, fig. 9-10).

Ved restaureringen 1951-52 fandtes under to lag egetræsmaling sparsomme rester af middelalderlig staffering, heraf det meste på hovedet, desuden smårester på højre arm og hånd samt ganske lidt på venstre hånd og fod. Karnationen var lys med blålige skygger og kraplakagtige farver anvendt i panden under tornekrone og til blodet, der har løbet ned over ansigtet; hår og skæg er brunt. På lændeklædet svage rester af guld og blå. På den vandrette korsarms søndre ende ses del af en vinge (fra evangelistsymbol), mens selve træet har været grønt med skabelonnerede sølvrosetter, som også fandtes på den cinnoberrøde hulkel. Skriftbåndet havde svage rester af en lys farve. - Sidefigurerne synes allerede 1902 at have stået afrensedede og ferniserede.

1902 hang krucifikset på nordvæggen; efter at være blevet malet ophængtes det bag degnestolen.¹² I hvert fald siden 1922 sammen med sidefigurerne på søndre skibs østvæg.

†Korgitter. Eneste omtale er 1848 i forbindelse med to gravsten, som lå ved »kordøren«,⁶⁰ der normalt betegner døren i et korgitter.

Prædikestolen (fig. 33) er fra 1588, mens male-riene i kurvens felter antagelig først udførtes 1620, jfr. en indskrift på opgangspanelet. Bortset fra at der kun er fire fag, svarer stolen til den samtidige i Kirke Helsing, hvortil Drøssel-

bjerg er anneks. I gesimsfelterne ses, foruden forfærdigelsesåret, bibelcitater skåret med reliefversaler: »Verbvm domini manet in æternvm. (15)88«. Den smukt forarbejdede bærestolpe (fig. 34) fandtes 1949 liggende bag noget stovværk og genopstilledes ved kirkens restaurering i begyndelsen af 1950'erne. Den er ottesidet med firesidet, fladere udkrænkning foroven; herpå palmet med skiftevis konkave og konvekse blade og i sviklerne indskårne versaler: »N« og »C«, forneden »1588«.⁶¹ Initialerne stemmer ikke med præstens og kan muligvis stå for snedkeren.

Opgangspanelet har nu to glatte felter; under håndlisten ses spor efter tandsnit. Trappe fra 1951-52.

I kurvens arkadefelter er naivt malede evangelistfremstillinger, muligvis udført 1620 af EMS, hvis initialer skimtes på opgangspanelet sammen med årstallet. Man ser Mattæus skrivende i den åbne bog, han holder foran sig, mens englen rækker et blækhus frem over hans venstre skulder; Lukas er set i profil, hans attribut, oxen, hviler hovedet på bogen og på Lukas' hånd; Markus tager sig til hovedet med højre hånd, mens han med venstre støtter den åbne bog foran sig; ved hans fødder ligger løven. I faget ved væggen står Johannes, som på en akavet måde med højre hånd støtter bogen, hvorover der lige bliver plads til ørnens hoved. Påfaldende er den primitive udførelse, og det gælder især nederste del af dragterne, som er meget hjælpeløst malet. Årsagen hertil er, at de billeder, der synes at have været malerens forlæg, viser bryststykker af evangelisterne. De menes udført af Jac. de Gheyn o. 1588 efter Hendrick Goltzius.⁶²

Evangelisterne har en lys hudfarve, ansigt og hænder med mørk violet kontur, en farve som også er brugt til Mattæus' kappe; han har gråblåt hår og skæg, kjortlen er hvidlig med blå skygger, bogen rød med gult snit, baggrunden rødbrun. I de andre felter er den gråblå, næsten sort, og evangelisterne har brunt hår og skæg, Johannes dog gulbrunt hår; Lukas og Markus er ikklædt røde kjortler med henholdsvis blå og grøn kappe. Johannes' dragt er grøn og hvid. I

Fig. 33. Prædikestol med reliefskåret årstal (15)88. I felterne evangelistmalerier antagelig fra 1620 (s. 1326). Einar V. Jensen fot. 1952. - *Pulpit with date (15)88 carved in relief. Paintings of the Evangelists on the panels presumably from 1620.*

postamentfelterne forgyldte versaler på sort bund: »S: Math(æus)«, »S: Lvcas«, »S: Marcvs« og »S: Iohan(nes)«. Under navnene er der malet hvide mauresker. Denne staffering, som må anses for at være den oprindelige, fremdroges 1951-52.⁶³

Af plan fra 1862 (fig. 15) fremgår, at stolen da stod ved sydvæggen, ligesom nu, mellem de to østligste vinduer. Denne opstilling kan i betragtning af Johannes-maleriets afblegede tilstand meget vel være den oprindelige. 1902 var stolen flyttet til hjørnet mellem nordkapellet og skibets væg; siden 1952 står den atter ved sydvæggen.

Stolestader. Størsteparten af stolene er fra 1951-52, afpasset efter de gamle fra 1575, dog er gavlene vandret afskåret foroven. Lige under afskæringen er malet et rektangelfelt med dekoration, som viderefører og varierer renæssancestolenes fladsnitsmotiver.

De gamle gavle (fig. 35), med indskåret årstal 1575, svarer til hovedkirkens fra 1576 og må være udført i samme værksted. Inden for den halvrunde øvre afslutning og i et rektangulært felt under glat frise genfindes motiverne fra Kirke Helsingø og de der nævnte paralleller. Også her har nogle af gavlene på den indvendige side af topstykket en halvros. I den glatte frise kan der på ydersiden være indskårne initialer med renæssanceversaler: »BL.KM.BN«, »S:N:D:B:«, »KO.KO.DI«, »ALBA.SV« eller årstallet 1575. Endelig har to af gavlene under det rektangulære felt en flerlinjet indskrift, ligesom de øvrige med versaler: »Iep Ien[s?]sen vo[r] Kickie Ve[r]ge 157?« (JJ var kirkevæрге [da stolene opstilledes]); det yderste af brættet mangler, hvor suppleringer er foretaget. På en anden gavl læses: »KN.BC.MS« og nedenunder: »Niels Skreder var Kikeverge« (sml. alterkalk). De gamle ryglæn med fyldinger indrammet af profillister er bevaret, mens sæderne er

Fig. 34. Detalje af prædikestolens bærestolpe (s. 1326). Einar V. Jensen fot. 1949. - *Detail of the base of the pulpit.*

Fig. 35. Stolegavle med indskåret årstal 1575 og initialer, fotograferet under restaurering (s. 1327). Einar V.Jensen fot. 1952. - Bench-ends with carved date 1575 and initials photographed while being restored.

nyere. Ved sidste restaurering fandtes resterne af en gavl brugt i prædikestolens gulv. Det som helhed ret medtagne træværk suppleredes ved denne lejlighed med pommersk fyr. Nogle overskydende, ikke istandsatte gavlstumper henstilledes i sakristiet (senere ophængt på skibets sydvæg).

Efter at to lag egetræsmaling var fjernet, står stolene afrensede, dog med sort mønje, grønt, blåt eller en gullig farve i felternes bund. Indskrifterne er sorte.

De er opstillet i tre blokke, eller rader som det benævnes i 1750'erne, da overauditor Paasche havde ladet dem sætte i stand.⁶⁴ Før restaureringen 1951-52 stod renæssancegavlene i nordkapellet, derefter anbragtes de i den nordligste blok i skibet.

†*Stolestader*, anskaffet ved kirkens hovedrestaurering 1855²¹ (sml. indskrift på †knæleskammel), ses på ældre fotografier; de lignede de jævndrende †stole i Finderup (s. 1173 med fig. 25). Ved opstillingen fik de egekulør,²¹ og blev 1924 i anledning af tiendeafløsningen atter malet med en mørk egefarve.⁶⁵

1905¹² fandt synet, at der burde anbringes en indgangsdør for præsten i vestsiden af hans lukkede stol, og 1908, at kirkesangerstolen skulle flyttes til midtskibets vestside.

Skriftestol, fra 1600'ernes begyndelse, svarende til stolene i Kirke Helsing og Bakkendrup, men med en del fornyelser, således de nedre panelfelter, undtagen dørføjens. Stolen står afrenset, med lidt sort og orange.

Efter at kirkens oprindelige sakristi 1855 var blevet taget i brug som gravkapel, anvendtes skriftestolen, der dengang stod i korets nordøsthjørne, til dette formål (jfr. fig. 15 og 36). Ved restaureringen 1951-52 flyttedes den til nordre skibs sydvesthjørne, hvor den tjener som bælghus til orglet.

En †*knæleskammel*, af fyr, eksisterede endnu 1951. Den var sortmalet, og på dens underside sås følgende indskrift: »1855 lod Jægermester v. Deurs til Bødstrup opsætte disse Stoler i Drøsselbjerg Kirke. Tømfremester] Peter Jespersen af Mullerup«. (sml. †stolestader). 1979 var den borte.

Fig. 36. Indre, set mod øst. Postkort o. 1920 i NM2. - Interior to the east.

†*Herskabsstol*, fra 1744 eller før. Ifølge præsteindberetningen 1755⁶⁶ havde kirkeejeren, overauditor Paasche, Bøstrupgård, ladet følgende indskrift sætte i sin stol:

»Her er det Sted, jeg i Guds Hus ham dyrke vil og ære
Her er det Sted, jeg og mit Hus Guds Frygt vil gerne lære
Her er det Sted, jeg mine små til Gud vil lade bære
Her er det Sted, hvor Ordet skal vor Sjæleføde være«

(anno 1744)

Hverken stolens udseende eller dens placering oplyses. I årene mellem 1804 og 1814 påtåles mangler ved herskabsstolens dør, og det anbefales at tilmure den;⁶⁷ hvornår forslaget blev virkeliggjort, fremgår imidlertid ikke. Muligvis skete det ved en reparation 1824.³³ Endnu 1848 refereres indskriften inde i stolen med tilføjelse af årstallet 1744, men oplysningen kan bygge på en ældre iagttagelse.⁶⁰ Senest ved

istandsættelsen 1855 må stolen dog antages at være fjernet.

†*Kiste*. Inventariet 1647² nævner en kiste til messeklæderne.

Pengeblok, fra 1900'rne, eller i hvert fald meget fornyet i forhold til en gammel, jernbeslagen blok nævnt 1902. †*Pengeblokke*. 1647 var der en blok med to låse samt en anden, nede i kirken, med fjederlås.²

Pengebøsser, fra 1900'rne, af messing, trapezformede med kors og indskrift: »Til vor Kirke«.

†*Pengetavler*. 1647² nævnes to tavler, muligvis identiske med de endnu 1902 bevarede, der havde udsavet og hjerteformet gennembrudt overkant.

Dørfloj (fig. 38), med primitivt skåret årstal 1489. Den er sammensat af fire brede planker med pålagt rammeværk (en del fornyet); plankerne holdes af to gangjern under rammeværket, der har passet i muråbningen, mens plankefladen danner anslag i falsen. Rammeværket består af lodrette og vandrette ramstykker,

Fig. 37. Detalje af dørfløj fra 1489, sml. fig. 38 (s. 1330). NE fot. 1979.
- Detail of door from 1489, cf. fig. 38.

undtagen foroven, hvor de er diagonalt stillede. Herimellem udgør plankedørens inderside bunden. Øverst er der to vandrette, tætstillede ramtræer (fig. 37), det underste med reliefskårne minuskler: »Anno d(omi)ni mcdlxxxix«, dog er »m« ikke reliefskåret, men indskåret, og »cd« er tilføjet med helt små typer i det glatte bånd ovenover. Det øverste ramtræ har karvsnittsroset flankeret af reliefskåret »p« og indskåret »ha(n)se«. ⁶⁸ Betydelig senere er der under minusklerne med arabertal skåret »1489«; denne datering forekommer at være et sandsynligt forfærdigelsestidspunkt sammenlignet med f.eks. dørfløjene i Lundby fra 1521 og Hammer, eller Haraldsted fra 1525 og Kirkerup, der alle virker yngre end døren i Drøsselbjerg.

På bagsiden sidder tre vandrette revler (den øverste nyere) hvorimellem kryds. Ramtræet er fæstnet med store, regelmæssigt anbragte søm. Samtidig *dørring* på gennembrudt plade. 1902 sad »den gamle jernlås« på bagsiden.

Dørens oprindelige placering kendes ikke; 1902 stod den op ad væggen i nordkapellet, hvorfra den 1952 flyttedes til sin nuværende plads ved nordvæggen i våbenhuset, dækkende for det gamle langhus' tilmurede syddør.

Et *†pulpitur* omtales 1671¹³ i forbindelse med indkøb af fyrredeller til ni stole deroppe. 1812 trængte rækværket om pulpituret til nogen reparation;¹⁴ udsættelsen gentages det følgende år, hvorefter pulpituret ikke mere nævnes, hvilket dog ikke hindrer, at det først er fjernet senere i århundredet, f.eks. ved hovedrestaureeringen 1855.

Orgel, bygget 1952 af I. Starup & Søn, København. Fire stemmer, ét manual og anhangspedal. Disposition: Gedakt 8', Principal 4', Rørfløjte 4', Rauschquint II. I nordskibets vestende. *†Harmonier*: 1) Anskaffet mellem 1881 og 1897.⁶⁹ 2) Anskaffet 1923.¹²

Salmenummertavler, o. 1950, hvidmalede med brune metalnumre på søm. *†Salmenummertavler*, fra 1800'rne, sortmalede med tunget overkant, til at skrive på med kridt. 1902 var de for små og ønskedes øget til begge sider.¹²

Lysekrone, fra 1600'rne, med to gange syv arme; mellem de to rækker en krans af pyntearme. Profileret skaft og hængekugle afsluttet med pinjekogle, foroven flakt ørn (sml. Ørslev, DK. Sorø s. 911). I nordre skib, andet hvælv. *†Petroleumshængelamper* fjernedes 1923.¹²

Kirkeskib, 1906, korvet. I søndre skibs mid-

terste hvælvfag.⁷⁰ 1923 ønskedes et kirkeskib anskaffet.¹²

†*Ligbærer*. Inventariet 1647 opregner en ny og en gammel ligbære.²

Klokker. 1) 1300'rne, støbt af Oluf Henriksen Kegge, tv. 98 cm. Majuskelindskrift om halsen mellem rammelister: »Ave Maria gracia plena« afsluttet af støbersigil med klokke, jfr. Kirke Helsing. Profilliste på slagkanten. Ophængt i vuggebom.

2) (Fig. 39) fra 1547, tv. 80 cm. Om halsen minuskelindskrift mellem rammelister: »Per Gedde borgere y Malmø mdxlvii«. Profillister på slagkanten. Ophængt i slyngebom.

1667¹³ anskaffedes et trindt hult træ, som klokkestrengen gik igennem ned i kirken.

Fig. 39. Klokke støbt 1547 (s. 1331). NE fot. 1979. - Bell cast in 1547.

Fig. 38. Dørfloj fra 1489 (s. 1329). NE fot. 1979. Door from 1489.

†*Klokke?* Blandt de afleverede klokker fra Løve herred 1528 var en hob, som skriveren ikke kunne gøre regnskab for.⁷¹

Klokkestol, 1700'rne, af eg, omdannet i 1900'rne med skræstivere af fyr. Hele »klokkeværket« trængte 1734 til reparation,⁷² og 1814 var »stoleværket i tårnet skrøbeligt, så klokkerne ej kunne ringe«. 1902 læstes årstallet 1761 på begge bomme; nuværende ophængning fra 1946 ved August Nielsen, Roslev.

GRAVMINDER

†*Epitafium*, o. 1581? 1848⁶⁰ nævnes et epitafium, over hr. Anders Madsens hustru †1681, »for kordøren« sammen med gravsten nr. 1 og *gravtræ. Årstallet kan være en læsefejl, Anders Madsen kan så være den kirkeværg, der 1587 er medskænker af kalk og †disk (jfr. altersøl).

Mindetavle. (Fig. 40), o. 1850. Over faldne krigere af Drøsselberg sogn. Christen Pedersen, husmand i Mullerup, såret ved Kolding 23. april 1849, død i Middelfart 3. maj 1849; Christian Hansen, gift tjenestemand (rettet fra

tjenestekarl) i Mullerup, såret 6. juli 1849 ved Fredericia, †26. juli 1849; Christen Christensen, tjenestekarl på Drösselberg Mark, faldt ved Ovre Stolk 25. juli 1850; Christen Jacobsen, tjenestekarl på Bødstrup, død på Augustenborgs lazaret 8. okt. 1850.⁷³

Indskrift med kromgul skriveskrift på sort-malet tavle, 98x94 cm, sammensat af fem lodretstillede fyrrebrædder, foroven formet som en segmentgavl. Langs de lodrette sider er pålagt riflede, hvidmalede lister med rød staffering og grønmalede ege- (til højre) og laurbærblade; gavlen bæres af glat liste med tilsvarende staffering og i midten lille dekoration med kanonkugler, geværer, faner, sabler og en tromme.

1902 på skibets nordvæg, nu på våbenhusets vestvæg.

Gravsten. 1) O. 1676. Iep Pedersøn, fordum forpagter på Bostrup, hvor han døde 18. maj 1676. Mørkegrå kalksten, 162x98 cm, med fordybede versaler på øverste trediedel af indskriftfelt, indrammet af rankeornamentik i fladt relief langs hele stenens kant; i midten, nederst, vinget timeglas over hovedskal. 1848⁶⁰ »for kordøren«, nu i vestvangen til nordkapellets arkade.

2) (Fig. 42), 1600'ernes anden halvdel, med sekundær indskrift, o. 1797, for [jomfruerne Karen og Martha Westergaard]. Begge levede som mønster for deres ... køn ... Men de døde til et sørgeligt tab for deres ædle forældre, for-

Fig. 40-41. 40. Mindetavle o. 1850 over faldne fra Treårskrigen (s. 1331). Einar V. Jensen fot. 1952. 41. *Gravtræ over Laurits Sørensen af Bøstrup, †1644 (s. 1333). Nu i NM2. LL fot. 1983. - 40. Memorial tablet c. 1850 for soldiers fallen in the first Schleswig War, 1848-1850. 41. *Memorial of wood to Laurits Sørensen of Bøstrup, †1644. Now in NM2.

pagter Mads Westergaard og madam Anna Kirstine Westergaard på Bøstrup, begravede 16. jan. 1797.

Lysgrå kalksten, 181x122 cm, sekundær gravskrift med reliefantikva i felt, der omtrent udfylder stenens midte; langs randen omløbende vers: »Bered dig gag fra werden ud beteng dit livets ende ...« med (oprindelige) reliefversaler. I hjørnerne medaljoner med evangelistene - i halvfigur bag skrivepulte - og deres symboler; mellem medaljonerne øverst den Opstandne med sejrshane, omgivet af akantusløv (fig. 43), nederst engel - med timeglas og skjold med udslidt, vistnok latinsk, fordybet indskrift - ligeledes på en baggrund af akantusløv.

Stenens senere anvendelse som tærskelsten i våbenhuset har sat sig spor dels i form af to store huller, omgivet af rille, i evangelistmedaljonerne i højre side, dels i en række mindre huller i de to øvrige medaljoner og på midten; stenen er revnet tværs over midten, øvre halvdel er stærkt slidt, til dels ved koncentriske skurestriber med centrum i det store hul - som af en dørfloj.⁷⁴ De gravlagtes navne er herigenem slidt ud, men kendes fra 1848,⁶⁰ hvor stenen befandt sig ved »den vestre ende af kirkemuren«. 1902 fungerede den som tærskelsten; nu opstillet på våbenhusets nordvæg.

**Gravtræ*. (Fig. 41), o. 1644. Lavritz Søfrensen, som boede og døde i Bøstrup 14. dec. 1644. Egetræsplanke, 164x43-47 cm, ca. 8 cm tyk, tværs over træet gravskrift og initialer med indskårne versaler, enkelte steder er to eller flere bogstaver skåret sammen. Under indskriften reliefskåret Jesumonogram i skjold, og nederst (enkens?) initialer: SPD. Langs kanten bladranke.⁷⁵

1848⁶⁰ nævnes gravtræet sammen med gravsten nr. 1 og *†epitafium* »for kordøren«; 1899 fundet på loftet, hvor det anvendtes som trinbræt over hvælvingerne, og afgivet til Nationalmuseet (inv. nr. D 4245).

Åbne †begravelser. 11. juni 1723 hensattes fru Anna Catharina Müllers lig i sakristiet. Hun - der var moder til kirken patron, Caspar von Bartlin - var død, 82 år.⁷⁶

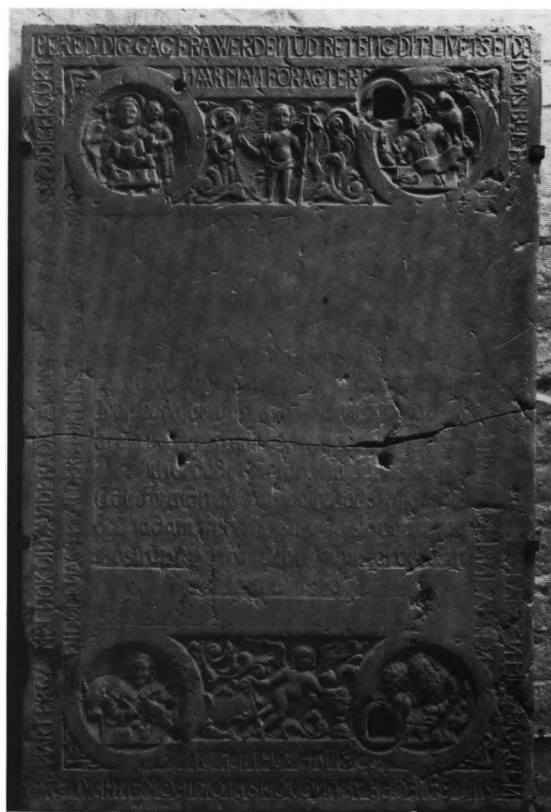

Fig. 42. Gravsten nr. 2 fra 1600'ernes anden halvdel, genanvendt 1797 for jomfruerne Karen og Martha Westergaard (s. 1332). NE fot. 1979. - *Tombstone nr. 2 from the second half of the seventeenth century, reused 1797 for the Misses Karen and Martha Westergaard.*

Hendes søn, major Caspar von Bartlin af Bøstrupgård, hensattes 12. nov. 1728; han var død efter 12 dages sygdom 20. okt. 1728.⁷⁶ 1755⁶⁶ anføres, at der ikke findes nogen inskription; hans lig er nedsat i jorden - muligvis foran altret.⁷⁷

Tårnrummet indrettedes o. 1750 til begravelse for kirkeejeren, generalauditor J. B. Paasche, Bøstrup, og familie; 1755⁶⁶ var hans første hustru, Margrete Christina Brun, og fem af deres børn bisat her. 1804 anførte synet,³³ at træværket i begravelsen var råddent og 1805, at den var brøstfældig; man ville rette henvendelse til familien. 1806 var begravelsen fjernet, og man arbejdede på at istandsætte kirken, hvor den havde været. Muligvis er kisterne allerede på dette tidspunkt flyttet til gravkapellet i sakri-

Fig. 43. Detalje af gravsten nr. 2 (sml. fig. 42), visende den Opstandne med sejrskane og del af den oprindelige randskrift (s. 1333). NE fot. 1979. - Detail of the tombstone no. 2, cf. fig. 42 showing the Ascension and part of the original inscription.

stiet. Topografen I. H. Larsen anfører imidlertid 1848,⁷⁸ at tårnrummet, da han så den åbne begravelse, var fyldt med omtrent 20 kister; »muligt at de siden er, som jeg håber, nedsatte i jorden«. Flytningen må dog senest være sket i forbindelse med rummets indretning som våbenhus 1855.²¹

1925 undersøgtes 16 †kister fra 1700'erne i gravkapellet i det oprindelige sakristi, der da indrettedes til varmerum. De nu sammenfaldne tre voksen- og 13 barnekister var af eg, profilerede og med inderkister af fyr. Der konstateredes nogle få †kistebeslag af bly. På den største kiste lå en †kistepladeramme, ligeledes af bly, oval med strålekrans og skyer. Indskriftskjoldet havde været af træ,⁷⁹ men var nu helt hen-smuldret. Efter undersøgelsen begravedes kisterne på kirkegården.

Fra præsteindberetningen 1755⁶⁶ kendes en enkelt †kisteplade, 1753. Margareta Cristina Brun, †22. nov. 1753, 47 år; gift med hr. Joachim Bårner Paasche, Kgl. Majst.s velbestalter oberauditor, herre til Bøstrup osv., i 21 år, 6 måneder og 16 dage. Hendes livs lys har antændt liv og lys i 14 børn, fire sønner og 10 døtre, af dem lever tre sønner og seks døtre.

En kisteplade, 1759, over Christian von Wil-

cken, nu i skriftestolen, stammer fra Kirke Hel-singe kirke (s. 1286).

I kirkerummets sydvesthjørne er ophængt en forsølvet *egeløvskrans* til minde om lærer Horstmann, Drøsselbjerg, †21. aug. 1910, sat af venner og gamle elever i Mullerup.

Kirkegårdsmonumenter. 1) (Fig. 44) o. 1795. Justitsråd og herre til Bøstrup, Hans Georg Faith, *26. dec. 1751, †2. dec. 1795. Denne mands værdige kone, Catharine Marie, f. Fabricius, *9. april 1750, †1. nov. 1801. Dette disse retskafne forældres minde helliges dem af deres børn.

Stelelignende, flerleddet opbygning af grå marmor, 260 cm højt, største bredde 125 cm; indskrift med fordybet, sortmalet kursiv. Over afrappet sokkel et felt med indfældet relief i hvid marmor, forestillende rosenstrøende genius. Reliefet flankeres af nedadvendte fakler og dækkes af profileret kronliste. Herover blok med indskriften, kronet af felt med lyre samt palme- og bøgegrene i bueniche; øverst urne. Indfældet i nordkapellets vestmur.

2-10) I hjørnet mellem tårnet og nordkapellet, foran det afbrudte skib, er opstillet ni kirkegårdsmonumenter — hovedsagelig med støbt vedbenddekoration og indfældet marmorplade

af forskellig form - over medlemmer af familien van Deurs til Bøstrup. Gravstedet hegnedes tidligere af *†støbejernsgitter*, der også omfattede kirkegårdsmonument nr. 1.

I hjørnet mellem ligkapellet og kirkegårdens sydmur er et gravsted, som på de sidste to sider hegnes af lavt *støbejernsgitter* med *à la greque*-bort foroven. Nordvest for kirken hegner et spinklere gitter med rundbuer foroven et andet gravsted.

Fig. 44. Kirkegårdsmonument nr. 1 over Hans Georg Faith, †1795, og hustru Catharine Marie, f. Fabritius, †1801 (s. 1334). Henrik Larsen fot. 1985. - *Churchyard monument no. 1 to Hans Georg Faith, †1795, and his wife, Catharine Marie, born Fabritius, †1801.*

KILDER OG HENVISNINGER

LA. Helsing - *Drøsselbjerg sognekaldsarkiv*. Bl. Liber daticus 1738-75. - B3. Liber daticus 1791-1831. - *Godsarkiver*. Bøstrup gods. Bakkendrup og Drøsselbjerg kirker 1871-1925. - *Ved embedet*. Kirkesynsbog 1862-19(79). - Se i øvrigt arkivalier for Holbæk amt i almindelighed s. 50.

NM2. Cirkulære til biskopperne 1890. Indberetninger ved P. Rahbek og M. Mackeprang 1899 (S. Andreastavle), C. M. Smidt 1902 (bygning), J. Olrik 1902 (inventar og gravminder), P. Nørlund 1925 (gravkapel), E. Lind 1943 og 1954 (kalkmalerier), Einar V. Jensen 1941 og 1958 (inventar), Hugo Johannsen 1979 (bygning), Marie-Louise Jørgensen og Birgitte Skov 1979 (inventar og gravminder). - Bygnings- og kalkmaleribeskrivelse ved Hugo Johannsen, inventar ved Marie-Louise Jørgensen og Birgitte Skov-Jakobsen, gravminder ved Henrik Larsen. Redaktionen afsluttet maj 1985.

Tegninger. NM2. Font og vindue ved C. M. Smidt 1902. - Opmåling af trappehus ved P. Nørlund 1925. - Kalker af indskrift på altertavle ved Einar V. Jensen o. 1952. - Plan ved M. Brahdé 1966.

Notebøger. NM2. C. M. Smidt IVa, 86-101; 151.

Litteratur. C. M. Smidt: Drøsselbjærgets toskibede Kirke, i *Arkitekten* 1906, s. 165-67.

¹ Roskildebispens jordebog s. 162.

² LA. Løve hrd.s provsti. 1647-1785. Herredsbog.

³ Repert. nr. 7489.

⁴ Landebogen s. 125.

⁵ RA. DaKanc. A28. 1630-1702. Fortegnelse og div. dok. vedr. kirker og sognekald.

⁶ Kronens Skøder II, 398 og III, 67.

⁷ Kronens Skøder V, 66; RA. DaKanc. A30. 1809. Fortegnelser over kirker og disses ejere.

⁸ Ifølge sognepræstens skrivelse 1738 besad kongen jus vocandi, så længe upriviligerede personer ejede kaldets til kirker. I modsat fald mente han, at kaldsretten måtte gå på skift mellem kirkernes ejere, da hovedsognet ikke var dobbelt så stort som anneksset, jfr. LA. Bispearkivet: Løve hrd. 1690-1820. 1782 havde etatsråd Knud Holtermann til Helsingegård kaldsret, jfr. LA. Sognekaldsarkivet. Liber daticus 1738-1775.

⁹ 1876 omtales den »udvidede kirkegårdsmur« i forbindelse med flytningen af et vognskur, der året efter siges at være opstillet umiddelbart vest for den »nuværende vestmur« (d.e. den nye mur omkring det indlemmede stykke), jfr. note 65. På et ældre postkort i NM2 fra tiden efter ligkapellets opførelse 1894 ses et stråttækket hus vest for kirkegården. 1932 ønskedes arealet udset til kirkegårdsudvidelsen indhegnet, jfr. note 12.

¹⁰ 1661-62 tækkede muremesteren 65 fod af ringmuren, og materialeforbruget opgjordes til 1700

tagsten og 1200 mursten, jfr. note 13.

¹¹ Østmurens søndre halvdel (40 alen) og et mindre stykke i nord (7 alen) ønskedes 1883 nedbrudt og genopført, jfr. note 12. 1888 omtales en fornyelse af sydturen.

¹² Ved embedet. Kirkesynsbog 1862-19(79).

¹³ RA. Rtk. Rev. rgsk. 1661-72. Holbæk, Kalundborg og Sæbygård amter. Kirkeergsk.

^{13a} Det er uvist, om det *†vognskur* på »præstegårdens grund«, som 1876 flyttedes og blev genopstillet uden for den regulerede kirkegårds vestmur, var identisk med 1600'ernes rejsestald, jfr. LA. Godsarkiver. Bøstrup gods. Bakkendrup og Drøsselbjerg kirker 1871-1925. Vognskuret må være nedbrudt før

1904 (muligvis i forbindelse med ligkapellets opførelse ti år forinden), da kirkeejeren blev anmodet om at lade opføre en kirkelade eller stald umiddelbart vest for kirkegården. Synet billigede, at rejsestalden blev opført, men langs østmurens sydende. 1910 tilod man opstilling af et mindre hus i fortsættelse af rejsestalden (note 12).

¹⁴ LA. Holbæk amts provsti. 1808-23. Synsforretn.

¹⁵ Skibets østre og vestre gavle må dog have stået omtrent i skellet mellem skibet og dets senere forlængelser mod vest og mod øst.

¹⁶ Sædvanligvis er dørenes udvendige åbning rundbuet, hvorimod den vandrette afdækning er sjælden. Et illustrerende eksempel er bevaret i Førslev, hvor den oprindelige norddør har rundbuet, ydre åbning, mens en ny norddør, indsat i forbindelse med en senromansk vestforlængelse afdækkes af monolit, jfr. DK. Sorø s. 996, fig. 3. - Korsprydede tympana er almindelige i jyske granitkvaderkirker, jfr. M. Mackeprang: Jydske Granitportaler, 1948, s. 143f. I det sjællandske byggeri er typen yderst sjælden, jfr. dog Pedersborg (DK. Sorø s. 282).

¹⁷ Moltke: Runerne s. 346; endvidere ÅrbOldk-Hist. 1953, s. 154.

¹⁸ Størstedelen af pillerne skjules af den sekundære lukkemur under og over gjordbuen; dog er den vestligste del af sydvæggens pille synlig fra det ydre (sml. fig. 6b). Den tilsvarende del af nordvæggens pille var endnu bevaret 1902; men er siden fjernet i forbindelse med omdannelsen af de udvendige støttepiller (jfr. s. 1312).

¹⁹ Sml. f.eks. skibets hvælv i Sæby (s. 899).

²⁰ Kapellet nævnes første gang 1396, jfr. DK. Kbh. Amt s. 1458f. Det skal bemærkes, at kapellets gavlvindue indrammes af en særpræget blændingskomposition, som har paralleller i gavlvinduer af våbenhuset ved to af stiftets kirker, Jydstrup (DK. Sorø s. 469) og Græse (DK. Frborg. s. 2198).

²¹ LA. Ars-Løve hrdr.s provsti. 1831-61. Synsforretningsprot.

²² Jfr. oversigten i DK. Kbh. Amt s. 2214.

²³ Jfr. oversigten i DK. Sorø s. 1220. - Det skal i

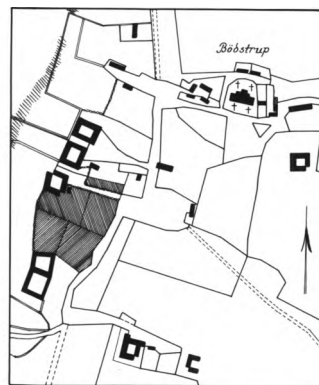

Fig. 45. Landsbyplan 1783. - Village map.

øvrigt bemærkes, at korets nordvæg øst for sakristiet og efter dets opførelse er ommuret og forhøjet, hvorved den oprindelige falsgesims, umiddelbart over savskiftet er fjernet (sml. fig. 1 og 8).

²⁴ Der kendes flere paralleller til asymmetrisk placering af tårnet, som kan skyldes hensyn til terrænet, der dog i dette tilfælde kun falder lidt vestover. Væsentligere har været ønsket om at spare ved at slå tårn- og våbenhusfunktionerne sammen, jfr. eksempelvis Sønderup, Haarslev, Ting-Jellinge og Kvislemark (DK. Sorø s. 640, 860, 869 og 1058). At tårnet i Drøsselbjerg er opført med henblik på også at varetage en våbenhus-funktion, fremgår af placeringen i tilknytning til langhusets syddør. Endvidere viser kirkegårdsportalen, at der i middelalderen har været en indgang på sydsiden.

²⁵ Tårnrummets funktion som våbenhus må være ophørt senest 1665, jfr. note 13, da tårn og våbenhus opregnes hver for sig i forbindelse med reparation af tage.

²⁶ Jfr. situationen i Ting-Jellinge (DK. Sorø s. 869).

²⁷ Udmuring under selve døråbningen er nødvendig gjort efter fjernelsen af en ca. 125 cm bred platform for enden af fritrappen (jfr. fig. 4d).

²⁸ Tilsvarende bomhuller i et mellemstokværk kendes dog fra Bjerager kirke (DK. Århus s. 2497). Den lejlighedsvis sammenhæng med en postuleret forsvarmæssig indretning af tårnet er forlængst afvist, sml. Kirke Helsing (s. 1289, note 30).

²⁹ Om dette led i hovedrestaurationen hedder det blot, at »det gamle våbenhus er lagt til kirken, som herved er blevet større«, jfr. note 21.

³⁰ Det ses umiddelbart af den store gavls tre sæt blændinger, at sideskibets gavl oprindelig er opført som en pendant til langhusets, og dette bekræftes ved undersøgelse af murværkets inderside, der står

blankt mod loftsrummet. Det skal dog bemærkes, at sideskibets sadeltag ikke har efterladt sig spor på tårnets østside.

³³ Jfr. Hugo Johannsen: På sporet af en vestsjællandsk murermester fra 1500'ernes første årtier, i *Strejflys over Danmarks bygningskultur*. Festskrift til Harald Langberg 1979, s. 99-109; se endvidere gavlen på Bakkendrup kirkes vestforlængelse.

³² RA. DaKanc. F47. Indb. fra gejstligheden om kirkenes tilstand.

³¹ LA. Helsing-Drøsselbjerg sognekaldsarkiv. B3. Liber daticus 1791-1831.

³⁴ 1812, 1821 og 1836 siges blot, at kirken var under reparation på murværk.

³⁵ Jfr. indsætningen af »stuevinduer« i Butterup, Nørre Jernløse og Kvanløse (s. 64, 92 og 116); endvidere Gierslev s. 1129.

³⁶ I indb. fra 1902 hedder det, at graveren kunne huske den gamle gavl, der således snarest er ombygget i 1870'erne, da der ifølge synsprotokollen var reparationer på tagene, jfr. note 12.

³⁷ Jfr. note 12 og 21.

³⁸ Jfr. DK. Sorø s. 52, fig. 27 (3. rk., nr. 5) og s. 137. Endvidere St. Tårnby (DK. Præstø s. 325f.).

³⁹ DK. Sorø s. 793 f.

⁴⁰ Jfr. korrespondance med heraldikeren, lektor Knud Prange.

⁴¹ Versalindskriftens »A« samt årstallets to ettaller har stiplede konturer for herved at angive, at de i 1954 er rekonstrueret efter Egmont Linds kalke fra 1943.

⁴² DK. Sorø s. 450. Ved en restaurering foretaget efter udgivelsen af Danmarks Kirker fremkom på panelets bagside en rødkridtsindskrift med årstallet.

⁴³ Bag på tavlen hænger et englehoved, der kan have været anbragt under storgesimsens midterste bøjle.

⁴⁴ Tidligere stod den med en meget mørk egetræsmaling og forgyldte rammer omkring malerifelterne. Mellem dette farvelag og det oprindelige lå en lys egetræsådring og marmorering.

⁴⁵ Herom se Erik Moltke: Nogle malerier i vore kirker og deres forbilleder, i *ÅrbOldkHist.* 1955, s. 105-23.

⁴⁶ Samme årstal er sekundært indskåret bag på tavlen.

⁴⁷ Afbildet i Hollstein: Dutch and Flemish etchings, engravings and woodcuts ca. 1450-1700, XXII.

⁴⁸ På en nyere revle på bagsiden var med blyant skrevet: »Ophængt i Kirken den 6. Oktober 1916. N.Jørgensen, Drøsselbjerg«.

⁴⁹ Af de sjældnere forekommende altertavler viet til S. Andreas kan nævnes tavlerne i Keldby på Møn (DK. Præstø s. 968 med fig. 7) fra begyndelsen af 1500'erne, flankeret af fire scener af hans legende og med apostle i fløjene, og i Kornerup (DK. Kbh. Amt s. 678 med fig. 4) fra o. 1500, hvor fire af apostlene er

anbragt i midtskabet, og de øvrige i fløjene. Begge steder står Andreas med korset foran sig, mens han i den sengotiske tavle i Vejlø (DK. Præstø s. 763 med fig. 4) sidder på en stol i midtskabet, og fløjene rummer fire relieffer med scener af hans legende. Derimod findes i Rimbo kirke i Uppland, Sverige, et alterskab, hvis fremstilling svarer til den i Drøsselbjerg (afbildet i Aron Andersson: *Medieval Wooden Sculpture in Sweden*, V, Stockholm 1964, s. 201, og anset for at være udført af en nordtysk mester i 1460-70'erne, jfr. samme IV, Stockholm 1975, s. 214).

⁵⁰ De tidligere, nyere farver bestod af en blegrød legemsfarve, sortbrunt hår og skæg, mens kappen havde fået en dårlig guldbronze.

⁵¹ Jfr. henvisningerne s. 937 note 67. Fra Stokkemærke er et relief af S. Jørgen og dragen kommet til Nationalmuseet (jfr. DK. Maribo s. 459 og Nationalmuseets Vejledning, Danmarks middelalder, 1972, s. 90).

⁵² Kalken er omtalt og indskriften gengivet af J. F. Fenger: *Helgensager*, i *KirkehistSaml.* 2. bd., 1853-56, s. 21.

⁵³ Muligvis anskaffet i stedet for en forbedring, der 1816 ansås for nødvendig, jfr. note 14.

⁵⁴ En oblatæske af elektroplet nævnes i inventariet 1862, jfr. note 12.

⁵⁵ Jfr. Chr. Waagepetersen: *Dansk sølvplet før 1900*. En foreløbig oversigt med to facsimilerede kataloger fra H. C. Drewsen 1861 og 1883. Kalundborg og Omegns Museums skrifter nr. 3, 1975. Det fremgår heraf, at H. C. Drewsens etablissement for »Affinering af Galvanoplastik« oprettedes 1845. Efter hans død 1874 synes firmaet at sygne hen.

⁵⁶ Jfr. note 2. Indførslen ulæselig, da papiret er itu.

⁵⁷ Jfr. Mackeprang: *Døbefonte* s. 412 og Oscar Reutersvärd: *Paradisets källa och de gotländska »Paradisfuntarna»*, 1967, s. 75.

⁵⁸ Poul Halkjær Kristensen: *Danske Tinmærker*, ved Holger Rasmussen, 1983, jfr. også Jørgen Olrik: *Gammelt Tintøj*, i *Tidsskrift for Industri* 1906, s. 65 med fig. 10-11.

⁵⁹ Jfr. Beckett: *DaKunst* II, 182 og DK. Præstø s. 1074 samt DK. Sorø s. 1243. Følgende krucifikser må anses for at være udført af samme mester som Drøsselbjerg og Store Fuglede: Benløse, Skørpinge og Hyllested (DK. Sorø s. 418, 815, og 879), Kirke Hyllinge (DK. Kbh. Amt. s. 916) samt Fakse og Lundby (DK. Præstø s. 522 og 805).

⁶⁰ NM2. Håndskriftsaml. J. H. Larsen: *Bidrag til topografisk beskrivelse* 1848.

⁶¹ 1902 stod stolpen under stolen, men er formentlig fjernet samme år i forbindelse med stolens flytning.

⁶² Statens Museum for Kunst, Den kgl. Kobberstiksaml. mappe 96.

⁶³ Over den oprindelige staffing lå egetræsmaling i to farver, en ganske lys og en ret mørk samt en lys

rødlig marmorering på hvid bund. Storfelter, frise og postamentfelter havde mørk ådring; storfelternes indramning og profillisterne om frise og postamentfelter havde lys ådring. Alle vandrette led samt pilastrene mellem fagene havde lys rødlig marmorering. Øverst lå en mørk egetræsmaling.

⁶⁴ DaAtlas VI, 249.

⁶⁵ LA. Godsarkiver. Bøstrup gods. Bakkendrup og Drøsselbjerg kirker 1871-1925.

⁶⁶ NM2. Håndskriftsaml. Indb. vedr. Sjælland til Thurah og Hoffman 1755 og 1773. I—II.

⁶⁷ Jfr. note 33 og 14.

⁶⁸ Muligvis som foreslået 1902 af Olrik for Per Hansen, men mange andre muligheder er til stede.

⁶⁹ Jfr. note 65 og 12.

⁷⁰ Henningsen: Kirkeskibe Holbæk.

⁷¹ RA. Rgsk. ældre end 1559. Fortegnelse over indkrævede klokker 1528-29.

⁷² LA. Stiftøvrighedsarkivet. 1730-34. En del kirkesyn m.m.

⁷³ En nærmere identifikation af de faldne findes i Tøjhusmuseets Bog om Treaarskrigen 1848-49-50, bd. IIa, 1949, s. 290f.

⁷⁴ Sml. Vibeke Michelsen: Genbrug af gravsten, i

Kirkens bygning og brug. Studier tilegnet Elna Møller, 1983, s. 181f.

⁷⁵ Jfr. Kai Uldall: Gravtræ og Gravramme, i NMArb. 1931, s. 41f.; sml. også Udby (s. 484) og Skellebjerg (s. 1042).

⁷⁶ J. F. Fenger: Om vore gamle Kirkebøger, i KirkehistSaml. I.rk. 2. bd., 1853-56, s. 270f. Sml. Havrebjerg kirkes alterkalk, o. 1708 (s. 1101 med note 50).

⁷⁷ LA. Bispearkivet. 1758-59. Hist. efterretn. til HofmFund.

⁷⁸ Jfr. note 60. Jens Henrik Larsen (1773-1852) var sognepræst i Holbæk og Merløse 1821-49. Hans topografiske beskrivelse af Holbæk amt, der udkom med to bind 1832 og 1842, og hvoraf resten foreligger som manuskript i NM2, er ikke altid præcis i sine opgivelser.

⁷⁹ Malede kisteplader af det billigere materiale træ er sjældne, men kendes fra Ebeltoft kirke (Randers amt), hvor et antal konstateredes ved en undersøgelse af korets gravkældre 1983, ligesom et par stykker er udstillet på Ebeltoft Museum, jfr. indb. ved Henrik Larsen 1983.